

KERESZTÉNY MAGVETŐ

LXXIV ÉVF. 1942

NOVEMBER—DECEMBER

6. FÜZET

Reform és fejlődés.

Szóról szóra lefordítva reformon visszaalakítást kell értenünk. A reformáció lényegében véve és valójában is visszaalakítás és visszaigazítás volt, mert Lutherék és Kálvinék a keresztény vallást vissza akarták vezetni ősi alapjára, a bibliára, a hit gyakorlását evangéliumszerűvé, Isten fogalmát bibliaivá akarták újra varázsolni, a vallásgyakorlatot pedig az apostoli és az őskeresztényi idők módjára tervezték, mert az ember kezébe adták a bibliát és az embert magát a jó gyakorlatában közvetlenül állították Isten elé s közben a bűnei alól való felszabadulásba is közvetlenül vonták be.

Mivel a reformáció az akkori ember életébe és gondolkodásába mély jelentőségű újszerűséget, valóságos megújodást és Európa világtörténelmében a legnagyobb változást hozta, reformon ma minden olyan új változást értenek, mely *új eszmék vezérlete alatt: hirtelen és gyökeres átalakulást jelent.* És ebben a vonatkozásban szeretik a reformot a fejlődéssel szembeállítani, mondván, hogy *fejlődésen pedig belső indítékok alapján bekövetkező lassú átalakulást értenek.*

A reform tehát kívülről, és pedig eszméktől irányított gyors, a fejlődés pedig belülről irányuló, magától való lassú átalakulás.

Aki azonban a két tüneménynek ezt a kizáró és egyben szűk fogalmazását adja, az megfosztja a reformot és a reformációt a fejlődés lehetőségétől, a fejlődést pedig attól, hogy abba külső vezérelv, mondjuk általán: környezethatás bele szóljon és egyben attól is, hogy a fejlődés gyors lehessen.

* Megnyitó beszéd, elhangzott a szegedi protestánsoknak a reformáció emlékére 1942. nov. 1-én tartott közös ünnemen.

Elméletileg a változások két főmódja lehetséges: 1. új tü-nemények földézése; 2. meglévőnek átalakulása. A reformáció ebbe a második főcsoportba tartozik, mert benne a meglévő keresztény vallás módosult bensőleg tartalmában: gondolatvilágán át és külsőleg: az ember személyes cselekvő közbe-léptével.

A reformnak és a fejlődésnek tehát máris rájöttünk két közös alapjelleme-re, nevezetesen arra, hogy egyfelől mind a kettő multa, illetőleg jelenre épít, mind a kettő történelmi átalakulás, másfelől pedig mind a kettő ugyancsak az élő anyaga-got, az embert formálja.

Azt, hogy ez az átgyűrás vajjon két ellentétet, vagy pedig csak fokozati eltérést jelent-e, csakis abból érthetjük meg, ha a szerves világ fejlődését egészen közlelről nézzük.

S ezt a szemlélődésünket eleve azzal a kijelentéssel kell kezdenünk, hogy a fejlődés nem egy, hanem többféle utat ismer. 1. Legközönségesebb módja a folyamatos fejlődés, amelynek esetében a szervezet a multnak összes szerzeményeit híven megőrzi, azonban végül is annak tetejébe még tesz valami-t és ezzel a fejlődő lény a tökéletesbedés útján egy lépéssel tovább jut. — Itt az új lépés, az új tökéletesbülés mindig az érett korra esik. — 2. Letérés az addig gyakorolt útról a fejlődés derekán, új utakra való lépéssel. — 3. Ifjonti korban a régi fejlődésmenet megváltoztatása, majdnem meghamisítása, anélkül, hogy a végcél és végállapot lényegesen megváltoznék és végül 4. már a csecsemőkorban a fejlődés alapjainak megváltoztatása, a régítől eltérő új végállapottal.

Bennünket ebből a négyféle fejlődéslehetőségből az érdekel, hogy közülük csak az első fedí a fejlődésnek azt a fent adott fogalmát, hogy az kizárólag belülről irányulna és hogy az lassú volna. A másik három mindenike környezethatásra következik be és így itt a fejlődés lényege a környezethez, a ható eszméhez, tényezőhöz való igazodásban jelentkezik.

A reformnak és a fejlődéslehetőségek nagyobbik csoportjának tehát már az emberre való vonatkozásában is van egy harmadik közös vonása: a környezethez való idomulás. Mindezekből pedig önként következik, hogy *a reform is fejlődés*. Ez különben is a világ legtermészetesebb dolga, — hisz mindenki, aki reformálni akar, egyúttal fejleszteni is törekszik. Teljes

világossággal s egyúttal propagandisztikus formában fogalmazva ezt így mondhatjuk: *Semmi értelme az olyan reformnak, mely fejlődéshez nem vezet.* Az ember kifejezetten fejlődésre teremtett lény s ezért még fokozottabban mondhatjuk, hogy *károsak az olyan reformok, melyek az emberi fejlődést nem szolgálják, hanem az életet vagy megállásra, vagy hanyatlásra készítik.*

Ezek után fel kell vetnünk a kérdést, mi is a fejlődés lényege? Fejlődésen az alacsonyból a magasabbrendűbe, az egyszerűből az összetettebe, a kezdetilegesből a tökéletesebbé való biztos lendülést értjük. *A fejlődő lény lépésről lépésre tökéletesebbé válik* s ezzel rajta Jézus szavai valósulnak meg: „Legyetek tökéletesek, miként a ti mennyei Atyátok tökéletes.” És ez így azért lehetséges, mert a fejlődésben nemcsak a test és az élet megnyilvánulásai tökéletesbülnek, hanem a lélek is az alacsonyrendűből a magasrendű felé törekszik és halad. A tökéletesbülő szervezet hatalmasabbá válik és megnyilvánulásai erősebbek, kitartóbbak, hozamosabbak és éppúgy a fejlődő lélek is hovatovább mind összetettebb, bonyolultabb és kitartóbb munkára, időben és térben magasabb szárnyalásra képes.

A fejlődés történelmiségéből következik továbbá, hogy előrehaladtában múlt állapotokhoz nincs benne visszatérés, hogy minden történés csak egyszeri s egyszerismindenkori. De egyúttal kitörülhetetlenül örök időkre nyomothagyó s ezzel válik a történelemben az egyszeri esemény is örökkévalóvá.

Azért volt az, hogy Lutherék már nem tudtak visszatérni a tiszta őskeresztény vallásra, hogy nem birták levetkőzni tizenöt évszázadnak a keresztény vallásra gyakorolt változtatását, sem a formában, sem a lényegben, — hogy csak kinöveseket, káros tévelygéseket nyesegettek.

Ezzel azonban legkevésbé akarom alábecsülni a reformation jelentőségét, annál kevésbé, mert az élettudományban is ma éljük át a gondolkodásnak azt a reformját, mely a fejlődésnek a reformationhoz hasonló új formájával kezd megismertetni bennünket. Említettem, hogy a fejlődés második formája a régi útról való letérés és új irányok taposása. Ilyenkor a szerves fejlődés rendjén gyakran történik az, hogy a fejlődő lény egyszerűen csak ifjonti állapotában megtorpan, egy tapodtat tovább

menni nem tud. Az ilyesmire az Alföld tavaiban találunk kiváló példát az itt élő olyan götte-féléken, melyek egyes szikésekben nem tudnak szárazföldre mászni, hanem vízi-kopolyuikat megtartva, a vízben érettekké válnak és a fajt így szaporítják. Egy ilyenfajta amerikai vízigyíkkal a laboratóriumokban az történt, hogy ma már rá se tudják bírni, hogy szárazföldi lényvé váljon.

Már most bennünket itt az érdekel, hogy mindazok az erők és formáló tényezők, melyek ezekben a lényekben a fejlődés végső szakaszának befutására vannak rendelve, kiaknázatlanul és kihasználatlanul, de nem hasznavehetetlenül maradnak el. Ezekkel a kihasználatlan erőkkel az élőlény meglévő szervezetét új utakra, új célokra és új munkára gyökerestől átépíti, közben minden porcikáját felhasználja s az új rendezésben a réginél sokkal életképesebb lényt hoz létre.

Ennek az élet leggyökeresebb reformjának, ennek a reorganizációnak, illetve neomorphosishnak a legékesebb példáját szemlélheti ki-kí ma is, aki úzi a selyemhernyó-tenyésztést. Az idomtalan, pálcikaszerű hernyó egy rövid, csinos bábbá vonja össze magát és ebben a bábállapotban a hernyó régi anyagából és a régi alkatából, csaknem minden téglát megmozdítva, de semmit el nem hajtva, egy egészen más, szárnyas, tarka élőlényt formál.

Egy ilyen hatalmas világtörténelmet formáló reformot hajtottak végre Lutherék, a nyűgös formagyakorlatától és az Istenhez vezető sokféle közvetítőktől megszabadítva az embert, leegyszerűsítették a keresztény hitet és megegyesítették a keresztény ember életét s az így felszabadult erőkkel a meglévő értékeket átrendezték. A bibliát közvetlenül a nép kezébe adták s a lélek formálásának ehhez a talpkövéhez minden embert hozzájutattak, de ugyanakkor Pál apostolra hivatkozva úgy mondták és úgy cselekedték, hogy nem a betű, hanem a lélek az, ami felemel. Ezért a lelket közvetlen vallásos művelődésnek vetették alá; az élet fő bírójául a lelkiismeretet állították oda s ékesszólásra felszabadították kinek-kinek a nyelvét, sőt jussaihoz juttatták a nemzeti nyelvet az Igehirdetésben, alázattal Isten színe elé való sereglésben. Az a nemzeti gondolat, melyet Lutherék német földön közel ötödfélszázaddal ezelőtt szárnyra bocsátottak, ma üli teljes diadalát

Európa népei fölött. Felszabadították a cselekvő embert is, mely szintén ma szerez új diadalt a keresztény eszmének, a családot és minden vallásos szentséget eltipró bolsevizmussal szemben.

Ma a népek megifjodásáról beszélnek. Lutherék ezt a keresztény vallással vitték végbe, mikor az alapjaihoz visszavezetett és megegyszerúsített hitet adták vissza az embernek. A népek és nemzetek megifjodása is lényegében ebből áll. A megifjodó nemzet élete leegyszerűsödik, az így felszabadult erőkből a nemzet fiai lélekben is felszabadulnak, megnyílik a társadalmi igazságosság korszaka, a nemzeti erőkifejtésben mindenkinek egyforma része van, a jogok és kötelességek egyenlőkké válnak, a nemzeti öntudat megerősödik, a nemzet egybeforrik, erőssé és hatalmassá lesz, tetterő duzzad, a hit szárnyakra kél, nemzeti eszmény éled és az önértékére, valamint elhivatottságára éledt nemzet a családban látja minden büszkeségét, erős szaporodásnak indul és mindennek egybefoglalójaként Istenhez tér.

A fejlődés történelmiségéből, egyszeri voltából, visszafordíthatatlanságából az is következik, hogy vétkes dolog a vallásos életet szigorú dogmákban, változhatatlan formákban megmerevíteni, vagy szélsőségében éppen vészesen megkövesíteni. Az ember ugyanis, ha akarja — ha nem, elkerülhetetlenül fejlődésen megy keresztül. A dogmák akkor, abban az időben, amikor azokat kőtáblákra vésték, talán jók, tökéletesek, az élet szükségleteihez alkalmazottak és az élet lehetőségeit kimerítőek voltak. Közben azonban a lélek, vallásos gyakorlatától függetlenül is és azonkívül is, elkerülhetetlenül továbbfejlődik, tökéletesebb és magasabbrendű lesz és ezzel a dogmáktól hovatovább mindjobban eltávolodik; közte és az általa gyakorlandó elvek között hovatovább mind nagyobb úr kezd tátongani s ennek következtében azok ránézve hovatovább mind érthetlenebbekké, értelmetlenebbekké és kínos kényszerrel rabigát jelentő járommá, vagy hámmá válnak. A dogmának tehát nem szabad a fejlődést gátolnia, hanem annak hasznára utat kell mutatnia.

És most térjünk át a damaszkuszi útra s tegyünk egy páli fordulatot. Ne csak ítéletet mondjunk a dogmák fölött, hanem ha fönnebb azt mondtuk, hogy semmit se ér az a reform, mely

fejlődéshez nem vezet, úgy itt azt is mondhatjuk, hogy *semmit se ér az a reform, mely nem a multra épít, mely nem a befutott pályák irányától jelzett útvonalon halad tovább.* Kell ragaszkodnunk a mult kulturkincseihez, kell áhitattal függünk a lélek meglévő vivmányain s megbecsülnünk minden megtett utat, minden önerőnkön megmászott meredeket. Kell lenniök emberek részére vallási és erkölcsi alapigazságoknak; kellenek az életrendet szabályozó törvények, mert különben minden haladnivágyás csak bolyongás, minden felfelé törekvés csak tétova lebegés. A hitelvek s az erkölcs törvényei szabják meg azt az utat s annak az utnak mindkét szélét, mely bennünket a becsülethez, embertársaink felé, az erkölcshöz és a szeretethez. Isten felé pedig az alázathoz vezet. *Törvényt és fejlődésszükséget össze kell tehát egyeztetnünk.* Ehhez pedig a hitelvek fogalmazóinak s a dogmák alkotóinak csak az legyen a feladatuk, hogy gondolataikat és pairjaikat bőven és szélesen fogják, hogy az írott törvények alapján a fejlődés utja az egyik részen szélességben s a másik részen a magasságok felé vezessen.

Dr. Gelei József

Reformáció és unitarizmus.

Az évről-évre megismétlődő reformációi ünnepek, amelyek megrendezésében csekély, vagy éppenséggel semmi részünk sincs, mind határozottabb formában vetik fel a kérdést, hogy van-e nekünk, unitáriusoknak helyünk az ünneplők között? Van-e történelmi jussunk a közös eredet és közös áldozat révén felekezeti méltóságunknak megfelelő részt kérni a protestáns világ e nevezetes lelki megmozdulásából? Esetlegesség-e, vagy történelmi tény az unitarizmus protestánsága, jövő és eltűnő koreszmék csalfa játéka-e, vagy olyan valóság, amelyet elvitatni vagy letagadni nem lehet? Van-e tehát közünk a reformációhoz s ha van döngessünk-e kaput s falat, vagy szerény hangtalansággal, esetleg kérezkedő tekintettel sompolyogjunk az ünneplő tömeg közé, vagy sértődött önérzettel álljunk félre, mint akiket szándékosan kifelejtettek a hivatalos istából? Olyan kérdések ezek, amelyek határozott és nyílt állásfoglalásra kényszerítenek.

Az állásfoglaláshoz tárgyilagos történelmi tájékozódásra, illetőleg áttekintésre van szükségünk, különösen a reformáció és unitarizmus viszonyaival kapcsolatban. A túloldalán sokan vannak, akik tagadják a kettő közötti szerves viszonyt s azt igyekeznek bizonyítani, hogy az unitarizmus a reformációnak csak amolyan mostoha gyermeke. Megtűrt, vagy kényszerből befogadott jövevény, akit csak becikkelyezett törvények erőszakoltak a protestáns nagy családjába. Alapítója, Dávid Ferenc, egy-Isten-hitével s gáttalan újításával visszahozhatatlanul kiszakadt a nagy reformátorok köréből. Ő valóban nem is reformátor, hanem „megszállott” újító. Ezzel ellentétben, oldalunkról többen hangoztatják, hogy az unitarizmus, mely lelki strukturájánál fogva a tiszta jézusi világot testesíti meg, eleve tagad minden közösséget azzal a reformációval, amely a predesztinációs hitelveket, következményeiben a nagytőkés társa-

dalmi rendet, általában egy csonkán maradt protestáns világot hozott létre. Tagadhatatlan, hogy a két ellentétes felfogás között végighúzódik egy arany-középut és sokan vannak, akik ezen járnak. Vannak, akik az ellentétek szintézisét keresve a reformáció színekében tisztán látják az azonos lényegét s az elütő színeket, mert inkább csak erről van szó a reformáció és unitarizmus viszonyában. Látják, hogy a kettő közötti viszony szerves viszony. *Az unitarizmus gyümölcse a reformáció fájának; eredménye és jövőthordozó prófécúája.* Mondanom sem kell, hogy mi az utóbbi táborral tartunk. Megfontolt álláspontunkat a reformáció lényegének felmérésével és átfogó magyarázatával próbáljuk alátámasztani.

Mi a reformáció? Egy kép, mely a szemlélő tudása, lelki beállítottsága, életfelfogása és felekezeti hovatartozandósága szerint eltérő fogalmakat nyújt. Szükséges tehát egy tág horizontú kitekintéssel átfogni a különböző nézőpontokat, hogy a kép megítélésénél a tárgyilagos igazsághoz jussunk. Az elfogulatlanság nemcsak kötelesség, de unitárius örökség is.

A katolikus egyház a reformációt a kereszténység testében egy végzetes és áthidalhatatlan *szakadásnak* minősíti, amely kivajudta az „eretnek” világot. Végzetesebb szakadás, mint az első, a keleti schizma. Szerinte a reformáció egy krátertűz, melynek félelmetes kirobbanását mérhetetlen mélységek detonációi követték s ezeknek hatása csakhamar jelentkező nemcsak a részekre szakadt keresztény világban, hanem a felekezetek által megosztott nemzeti életben is. Az arany-középkor, az egy-akol és egy-pásztor világmegváltó gondolata odalett, mint az álom a ráánkvirradó viharos hajnalban. Az igazság kedvéért jegyezzük meg, hogy a reformáció, mint történeti tény és eredmény a kereszténység életében inkább hasonlított a tisztító tűzhöz, mint kráter-lánghoz. A harmincéves háborúk és társai, a sok könny és vér, a máglyatűzek és inkvizíciók alig írhatók egyedül a reformáció számlájának a terhére. A felekezetekre szakadt nemzeti élet sem vádolhatja a reformációt, hiszen tőle kapta az első felébresztő lökést, akár csipkerózsika álmat, akár a tudatos nemzetköziség kódósító álmát aludta. A reformáció felekezetekre osztotta ugyan a nemzetet, de a nemzeti hovatartozandóságot a nyelv és vér szavával írta és fonta körül s megóvta azt azoktól a végzetes belső meghasonlások-

tól, amelyek pl. a legkatolikusabb, tehát egy-felekezetű Spanyolországban polgárháboruként dúltak.

Lutheránusok és kálvinisták a reformációt egyház-újításnak, egyházjavításnak tekintik. Makkai Sándor szerint a reformáció „az egyház helyreállításáért harcolt”. Mert a helyreállított egyházhoz „vannak kötve Isten ígéretei és vigasztalásai s rajta kívül bűnbocsánatot és üdvösséget nem nyerhetünk”. Nyilvánvaló, hogy ez a reformáció a keresztény lelki közösségeknek csak a külső kereteit érintette, a belső lényeghez, a dogmákba burkolt hit világához csupán kis mértékben, vagy egyáltalán nem nyult. Innen van az az általános felfogás, hogy „félúton megállott”. A döntő lépés csak az unitarizmus megérkezésével tétetett meg.

Az unitarizmus a reformációt hitújításnak nevezi; a régi igazságok új felfedezésének az értelmében. A hitújítás tehát nem egy csapongó fantázia zavaros szüleménye, nem okos kitalálás, nem beteges feltünési vágy, nem megszállottság, amint ezt itt-ott Dávid Ferencről is, róluink is szívesen és előszeretettel megállapítják, hanem valamely régi, betemetett igazságnak a boldog felfedezése. Mert mi más az új, mint régi igazságnak új arculata. Dávid Ferenc a szakadatlan útkeresés küzdelmében áttörte magát a dogmák évezredes acél-falán s felfedezte a tiszta, hamisítatlan jézusi kereszténységet. Felfedezte, hogy e kereszténységnek központi gondolata a tökéletesedés. Isten a maga képére és hasonlatosságára teremtette az embert, Jézus parancsba foglalta, hogy legyünk tökéletesek, mint a mi mennyei Atyánk tökéletes. Dávid Ferenc megdöbbenve látta, hogy miképpen homályosított el évszázadok folyamán ez az igaz tudomány. A múltból a jövő képét látta kibontakozni s hitet tett az örök reformáció gondolata mellett. Szakadatlanul meg kell újulnunk, ha úgy tetszik igazulnunk, hogy az emberi eltévelyedések ködös árnyát magunkról lerázva lelkünkön az Evangélium emberideáljának, Jézusnak a tiszta tanítása lengjen át. Küzdenünk kell a külső és belső megcsontosodás ellen, különben megalvad bennünk a forrón áramló vér, halott-halovány lesz a teremtő lélek. A reformáció csak félmunkái végez s talán zsákutcába jut, ha csak az egyház testét, csak az intézményt próbálja megigazítani, de a hitet nem. Új tömlőbe új bor kíváncsítik. A reformáció

tehát nem egy lezárt isteni kijelentés, nem egy lezárt történelmi korszak, külső dolgokra vonatkozva, hanem *örök élő, örök magatartás*. Nem egy folyamat, mely Lutherrel megkezdődik és Kálvinnal véget ér, hanem az evangéliumi szellemnek, a tökéletesedésnek az örök alkalmazása. S ez egyképpen vonatkozik az egyház életére és a lélek világára.

A fentiekből láthatjuk, hogy a reformáció az unitarizmusban elmélyül, kiteljesedik, önmagára lel. A külsőről a belső lényeg felé fordul s örök létezésének okára magyarázatot kap. Így állván a dolog, egyetlen pillanatig sem kételkedhetünk abban, hogy a reformáció és az unitarizmus között szerves, sőt bensőséges kapcsolat áll fenn. S e kapcsolat bensőséges mivolta még tisztábban kidomborodik, ha a reformáció legsarkalatosabb tételét; a tekintély kérdését kissé tüzetesen megvizsgáljuk.

Vitán felül áll, hogy teológiai és hitelvi szempontból a reformáció gerinc-gondolatát a tekintély alapjának kérdése képezte. Nem tévesztendő össze a „tekintély alapja“ a „tekintély helyével“. Martineau, a neves unitárius teológus vallásbölcseleti rendszerében a tekintély helyét kutatja s véli felfedezni „Isten sejtelmes hangjában“ (still small voice); a morális lelkiismeretben. A reformáció viszont a tekintély alapjával foglalkozik. Kérdése ez: min nyugszik a tekintély? A tisztánlátás kedvéért az egyes felekezetek álláspontjával külön-külön foglalkozunk. Mint megelőzőleg, itt is az összehasonlító módszert alkalmazzuk.

A tekintély alapja lehet egy könyv, hagyomány, személy, belső megvilágosodás, mely rendszerint isteni sugallatokból ered.

A katolikus egyház a tekintély alapjául a Bibliát, annak latin fordítását, a Vulgatát és a hagyományt veszi. Bibliája, mely nem teljesen azonos a protestánsokéval, a kulcsok halmazában, hagyománya az egyetemes, öcumenikus zsinatok határozmányain nyugszik. A Bibliát és a hagyományt vaskövetkezetességgel csálhatatlannak nyilatkoztatja ki. Míndezekből egyetlen iottát, vagy pontocskát sem lehet kérdésbe venni. Aki ilyesmit kísérel meg az engedetlen, eretnek, szakadár. Érdekes, hogy a ráció e kolosszális alkotmányát a kérdező ész nem közelítheti meg. Csak hinni lehet és feltétlen

engedelmeskedni annak, ami egyszer lefektetett. Az egyház gondoskodik arról is, hogy a tekintély alapjait a klérus tagjai, vagyis csalhatatlan személyek magyarázzák.

A reformációban meglazul s kissé elbizonytalanodik a tekintély alapjainak szerkezeti vas-következetessége. A tekintély központja a Biblia. De fölmerül a kérdés, hogy a Szentkönyv minden része egyenlő értékű-e? Maga Luther „bibliát“ fedez fel a Bibliában. Az ő zsinórmértéke a hit által való üdvözülés. Szerinte tehát minden olyan bibliai rész, mely e teológiai gondolathoz vezet, nagyobb tekintéllyel esik a latba. Így a Jakab apostol levele, mely a „jócselekedetek dicsőítése“ az ő megfogalmazásában ál- vagy „szalma“ levél. Viszont a negyedik Evngéliumot a szinoptikusok fölé helyezi s a római levelet a legnagyobb bibliai könyvnek tekinti. Luther álláspontját tömören és modernül úgy fejezhetnők ki, hogy Krisztus a koronája és mértéke a kijelentésnek. A benne való hit a tekintély alapja.

Kálvin felfogása látszatra egyetemesebb, következetesebb a Lutherénél. Ő a szószerinti ihletés vagy „tollbamonadás“ alapján áll s a Biblia minden egyes könyvét egyenlő értékűnek veszi. Üdvtana, mely a bűnbeesés és megváltás két nagy teológiai gondolatán épül fel, szükségessé teszi, hogy a tekintély alapját épp annyira megtalálja a teremtés-mondásban, mint az Evngéliumokban.

Nyilvánvaló, hogy úgy Luther, mint Kálvin a tekintély alapját szubjektív módon ítéli meg. A tekintély alapja belső mozzanatoktól függ. Felvetődik a kérdés, hogy miképpen válik a belső külsővé, a szubjektív objektívvé? A katolikus egyház biztosította a külső tekintély alapját a csalhatatlan zsinati határozmányok által kialakult hagyományban. Az ortodox protestántizmus nem ismerte el ilyen értelemben a hagyományokat, bár „hiszekegy“-e ma már azonos a niceai zsinat hitvallásával, tehát mutatkozik benne némi visszakanyarodási hajlandóság. A biblia magyaráztát sem bízta csalhatatlan tekintélyekre, kik hatalommal szólhatnak, hanem „esendő emberekre“. Hittfelfogása szerint ugyanis az ember nagyon „esendő“. Van azonban egy mindig jelenvaló, objektív hatalom, mely a belsőt külsővé bővíti s ez nem más, mint a „testimonium Spiritus Sancti“, vagyis a Szentlélek tanusko-

dása. Szerinte az Ige szól a gyülekezetnek vagy egyénekhez a Lélek tanuskodása által és pedig tekintéllyel. Ilyenformán mindent az Ige mértéke, tehát kettős tekintélye alá helyez.

Ha a reformáció szemszögéből nézzük a dolgot, katolikus és ortodox protestáns álláspont között alig találunk haladást, hacsak azt nem vesszük tekintetbe, hogy az utóbbi a Szentkönyvet a keresztény világ közkincsévé tette s ezáltal bizonyos mértékig megengedte, hogy ki-ki maga kutassa és találja meg a tekintély alapját s főleg nem az uralkodás (impero), hanem a hit (credo) jegyében.

Az unitárius vallás a Bibliában és a józan észben látja a tekintély alapját. A Biblia a világ szentkönyveinek egyike, merthiszen minden nagy világ-vallásnak megvan a maga bibliája. A Biblia nem rendkívüli módon, hanem természetes úton jött létre, mint bármely más emberi alkotás. Amikor a „természetes“ szót használjuk nem értjük azt, hogy Isten nélkül, mert hitünk szerint az ő tudta nélkül egyetlen hajszálunk sem görbülhet meg fejünkön. A Bibliát mi egy könyvnek fogjuk fel, holott valójában az egy vallás-erkölcsi irodalom tárháza. Keletkezése évezredek fog át, tartalma magába öleli mindazt, amit egy nép a legalacsonyabb fejlődési foktól a jézusi magasságokig megélt s legjobbjai által megörökített. Van benne béke és háború, gazdagság és szegénység, — születés, házasság, halál, — öröm, szomorúság, — derűs ifjúság, átkozott öregség, — otthon, templom, zsinagóga, — pásztor-élet, földműves-élet, — próza, költemény, életrajz és történelem, mítosz, zsoltár és imádság, bölcs közmondások és csodálatos példabeszédek, óda, elégia, epistola és velőtrázó látomások, gyermek-áldozás, vérébösszű, fölemelő prófécia és megbocsátó szeretet, mindez és még annyi más, ami gazdagon kitölt több évezredes életet. A Biblia nőtt az idővel. Részai nem egyforma értékűek. Ha kezdedbe veszed ezt a csodálatos emberi alkotást s belefeledkezel, tüstént felfedezheted, hogy a Bírák vagy Józsué könyvének az Istene sokkal alacsonyabb rendű, mint a Mózes Istene, a Mózesé még eltörpül a prófétáké mellett s azoké mérhetetlen távolságban áll Jézus mennyei Atyjától. Fejlődés észlelhető nemcsak a vallási, hanem az erkölcsi világrendben is, amelyet maga Jézus tudatosított először, mondván: „Hallottátok, hogy megmondattok a

régieknek... Én pedig azt mondom néktek, stb.“ „A szemek szemért“ vallás-erkölcsi világától hosszú az út a „Hegyi beszéd“-ig s nem döbbsenhet meg senkit, ha útközben alacsony emberi indulatokkal telített istenek, csúnya látképek, kalandorok és rablók keresztezik útját. Az út végén azonban sok kellemetlensége feloldódik abban a tudatban és tapasztalatban, hogy haladás közben fokozatosan szebb képeket látott s jobb benyomásokat szerzett. Az isteni tökéletességű mű fogalmát így váltja fel a tökéletesedés útját mutató emberi alkotás, mely közvetlenül Jézusig vezet. Van, aki a tekintélyt *az isteni műben látja*, van, aki *abban a reményben*, amelyet a Biblia csillant meg a tökéletesedés felé haladó emberben. *Mi unitáriusok a bibliai fejlődés reménységét zárjuk a szívünkbe.* Ez a tekintély egyik alapja. Ehhez kezeskedik a józan eszünk.

A józan ész lényege abban áll, hogy a fizikai és lelki világ dolgait és jelenségeit a maguk valóságában, természetességében fogja fel. A rendkívülieket, természetfelettiakat, amiket közönségesen *csodáknak* nevezünk, a maguk értékére szállítja le, vagy a naív képzelet világába utalja. Csodák léteznek, de csak abban az értelemben, hogy az élet maga is egy nagy csoda; a mérhetetlen életformáknak, hitnek, erénynek, hősiességnek és szeretetnek sokszínű csodája. Ilyen értelemben magyarázhatók az evangéliumi csodák is. Nem a csodák azok, amik hitet adnak, hanem a hit teremti csodákat. Így volt ez Jézus idejében és így van ez ma is. Erről tanuszkodnak a hősök, szentek és mártírok életei.

A józan ész, mint saját fegyverünket, gyakran szegezték ellenünk, mondván, hogy hideg észokoskodáson alapszik a mi hitünk. Ebből csak annyi igaz, hogy időnkint az unitárizmus is erős racionalista befolyás alá került, de csak akkor, amikor ez általános kor-jelenség volt, így pl. a XIX. században, a többi félremagyarázás vagy félreértés. Dávid Ferencet Ravasz László pietizmusra hajló szemmel hideg észokoskodónak jellemzi, holott az igazság az, hogy Dávid Ferencről, a mártír-halált vállaló hőstől, emberileg szólva, mi sem állott távolabb, mint a rideg észokoskodás. A mártír nem mérlegel matematikai mérlegen. Dávid Ferencnek egyetlen bűne az volt, hogy a hitét józan ésszel felfogható érvekkel meg tudta

magyarázni. Más szóval öntudatos és nem bigott misztikummal telített hitet vallott. S még valami. Az, hogy a hitében egészen a jézusi alapokig ment vissza. Jézus pedig a fizikai és lelki világ dolgait és jelenségeit a legtermészetesebb uton és módon fogta fel. Csak a későbbi századok ködösítették el az ő tiszta emberi hitét és alakját, így pl. Niceában, amikor halála után 325 évvel szótöbbséggel istenné emelték.

Magunk is gyakran találkozunk olyan megjegyzésekkel, amelyek azt célozzák, hogy vallásunk „*túl észszerű*”, holott csak arról van szó, hogy az egyszerű, mert világos és természetes. Hogy a vallásban, mint jelenségben mennyi a racionális és mennyi az irracionális elem, nem tartozik a jelen tárgykörünkhez megmagyarázni. Annyi azonban bizonyos, hogy a „credo quia absurdum” elvén hinni lehet naív boldogság, lehet reményteljes üdvösség, de nem lehet keresztigkisérő öntudatos hit.

A józan ész szubjektív valóság, s mint ilyen, a belső tekintély alapja, miképpen válik vagy válhatik a külső tekintély alapjává? Erre meglepően könnyű a felelet, mert minden külső a belsőből keletkezett. Egyetlen gondolat-rendszer vagy intézmény sem ereszkedett le az égből kész-egészen, hanem az emberi öntudatban megfogant, teremtődött, fejlődött az idők folyamán. A vallásban az objektív tekintély egyéni, belső meglátásokból tevődött össze. A római katolikus egyház „*csalhatatlan hagyománya*”, a protestáns teológia „*isteni kijelentése*”, a „*Szentlélek tanuskodása*”, mind-mind emberi meglátások, történelmi öntudatok munkáinak az eredménye. A dogmák, az „*ex cathedra*” kijelentések szintűgy belső tekintélyre vezethetők vissza. Jól emlékszünk még, hogy a tridentin zsinaton, ahol a katolikus egyház dogmáit végkép megformulázták, Szent Tamás „*Summa teológiája*” is ott feküdt a Biblia mellett, jeléül annak, hogy a belső tekintély külsővé szélesedett. Kérdés azonban, hogy ez a tekintély mennyiben csalhatatlan és örök időre szóló. Mert mi nem tudjuk elhinni, hogy Isten pont Szent Tamást, vagy a zsinatok fő korifeusait választotta ki, hogy a tekintély alapját egyszer s mindenkorra lefektessék. A tudományban és művészetben kérdéseinkkel mindig a legfőbb tekintélyhez fordulunk. Előttünk, unitáriusok előtt, mindig érthetetlen marad az a keresztény

igyekezet, amely nem az Evangéliumok Jézusánál, hanem a zsinati határozatokban keresi és találja meg a legfőbb tekintély alapját. Dávid Ferenc Jézushoz ment vissza, mi őt követjük.

Jézus a belső tekintélyt hangsúlyozta. „A betű megöl, a lélek az, ami megelevenít”. A lélek hordozója; az ember ura a szombatnak, ura a hagyománynak és nem rabszolgája, mert nem az ember van ezekért, hanem ezek vannak őéréte. A hagyomány alap, de nem lehet korlát, az egyház nevelő és nem uralkodó intézmény. Neveli az egész embert s az ember érzi és vállalja az örök parancsnak a tökéletesedésnek minden terhét és gyönyörűségét. Ez viszont az örök reformáció gondolatához vezet, mert amint Jézus mondja, csak „a tiszta szívűek látják meg Istent”. Ugyancsak ő mondotta, hogy „A test lámpása a szem. Ha azért a te szemed tiszta, a te egész tested világos lesz. Ha pedig a te szemed gonosz, a te egész tested sötét lesz. *Ha azért a benned lévő világosság sötétség; mekkora akkor a sötétség?*“

A reformáció, mely szikraként pattant ki Luther forró, lázadó lelkéből, sokkal mélyebbről, az Evangélium jézusi világából indult el s az unitárizmuson keresztül oda tért vissza. Egy teljes kört írt le. Előbb az intézményt, a külső tekintélyt rázta meg, később a hitet próbálta jézusi őseredetiségében megújítani. Az unitárizmus annyira szerves és kiegészítő, kiteljesítő része a reformációnak, mint a kör bármelyik szelete a körnek. Joggal követelhet részt a reformációi ünnepek megrendezéséből.

Függeléként még csak annyit, hogy mondanivalóimat nem a szakköröknek, hanem az átlag érdeklődő olvasó közönségnek írtam. A nagyhorderejű teológiai kérdéseket inkább a laikus ember szemszögéből néztem s a célnak megfelelően röviden fogalmaztam meg. Ha némi hézagosság mutatkozik, azt e tárgykörbe vágó következő dolgozataimban ki fogom pótolni.

Simén Dániel

Unitárius életesmények.

Az élet a legtökéletesebb jelenség. Lényegének megfejtésével legtöbbet foglalkozott a tudomány, de nem tudott messzibb jutni az egyes életjelenségek megfigyelésénél s e megfigyelésekből vont következtetéseknél. Egy azonban bizonyos s ez az, hogy az élet örökös kibontakozásban, fejlődésben van s ennek rendjén a tökéletesedés útvonalán halad. E *tökéletesedő fejlődés* hozta létre az életjelenségek különböző fokozatait, melyek között legmagasabban állnak a szellemi, még pedig az ember szellemi életének jelenségei (az állatok világában is megfigyelhetők bizonyos szellemi életjelenségek!) Ezért azt mondjuk, hogy a földön az életformációk között a legmagasabb fokozatot az ember szellemi és lelki élete mutatja.

Amióta a Darwin-Lamarck fajelméletét módosította, illetve kiegészítette a Daquéz típuselmélete, azóta tudjuk, hogy a természetes kiválasztódás csak a különböző típusok tökéletesedését hozta létre, de nem önálló, külön fajok keletkezését, mert pl. a madár őstípusából szükségszerűen kellett a tökéletesedő fejlődés rendjén százezer, sőt tán millió éveken át madárnak és nem gyíknak kialakulni. Az a tökéletesedő fejlődés, amit az élet kiteljesedésének tekintetében látunk, megfigyelhetünk a típusoknál, észrevehető az ember szellemi-lelki életének kialakulásában is. Más fokozatot mutat a kőkorszak barlanglakó emberének lelki élete és mást a mai kultúrember differenciált szellemi-lelki világa.

A természet növény- és állatvilágában az élet tökéletesedő fejlődése mindig a típus elérhető leg**tökéletesebb** formája felé tör. Ugyanezt a jelenséget észlelhetjük az ember szellemi, lelki világában is. Az ember számára is az idő végtelen távolságában adva van az elérhető legmagasabb, legtökéletesebb szellemi, lelki forma s az egész kultúrfejlődés tulajdon-

képen nem egyéb, mint állandó törekvés effelé a legmagasabb életformát magába ölelő fokozat felé.

A típus végső alakját nem maga a típus határozta meg. Az ember szellemiségében, lelkiségében elérhető legmagasabb életforma lényegét sem az ember határozta, állapította meg. Ez annak a titkai közé tartozik, aki az *Életnek Ura*. Ez *Isten* dolga. Mi, emberek csak annyit tudhatunk, láthatunk, hogy egy megfajthetetlen, titokzatos erő vitte, ragadta évmilliókon át az élők világát az élet állandóan tökéletesedő formációin keresztül a fejlődés útján egy végtelen távolságban levő cél felé s vitte, ragadta, viszi, ragadja ellenállhatatlanul az embert, az emberi szellemet is. Ezt a rejtelmes, titokzatos erőt, hatalmat nevezi a vallás, vallásos hit *Istennek*.

Az állandó fejlődésben, tökéletesedésben levő emberi szellem, lélek élete több irányú tevékenységben jelentkezik, melyeket az *értelmi*, *érzelmi* és *akarat* megnyilvánulások határoznak meg. Ezek azonban az embert a jelenségek világába kapcsolják bele s a szellemi életnek annál magasabb fejlődési fokát mutatják, minél több és finomabb szállal s minél mélyebben tud bekapcsolódni általuk az ember a jelenségek világába. Van azonban ezeken felül valami, ami különös sajátossága az ember szellemi világának, egyben pedig az élet különleges megnyilvánulási módját is mutatja. Az ember nemcsak észleli a jelenségeket (ezt az állat is cselekszi), hanem keresi és érzi azok összefüggését is az egyetemessel s mindent egy végső okra igyekszik visszavezetni. Az ember szelleme *megérteni* is *akarja* a különféle jelenségeket egymással és a mindenséggel való összefüggésükben s önmagának s önmaga és a mindenség között levő összefüggésnek a megértésére is törekszik. Mikor ezt teszi az ember s megsejti, megérzi ezt az *összefüggést*, akkor keletkezik lelkében a *vallás*. A vallás tehát az észlelhető jelenségeknek s az embernek magának is a mindenséggel és a mindenség végső okával való összefüggésének, kapcsolatának tudata. E tudatot kísérő érzéskomplexum, melyben benne van a végtelennel szemben való kicsinység érzetéből fakadó *alázatosság* s a végtelennel való kapcsolat következtében előálló *felmagasztaltság* elragadó érzete is, a *vallásos érzés*. A vallás és vallásos érzés a legdifferenciáltabb, a legmagasabb rendű lelki életjelenség. A lelki élet legmagasabb fokát az ember a vallásban éli át.

Fennebb azt mondtam, hogy titokzatos erő hajtja, ragadja előre az embert is, mint mindent, a tökéletesedő életkifejlés útján. Míg a növény, az állat mit sem tud erről, az ember érzi, sejti ezt. Érzi, sejti a lelki, szellemi fejlődés legalsóbb és legmagasabb fokán egyaránt. E megérezés, megsejtés, sokszor tudatosulás eredménye és egyben mutatója az, hogy magának *eszményeket* alkot, melyeket magától bizonyos távolságba, magaslatba helyez és azok felé tör. Ez eszmények mindig egy elérendő lelki, szellemi fejlődés távoli útmutatói. Hegycsúcsok, melyeknek elérésére törekszik az ember. Az élet kibontakozó tökéletesedésének ideái, melyeknek az emberben kell testet ölteniök. Eszményképet alkot magának a gyermek, az ifjú, a primitív ember és a műveltség magas fokán álló tudós. Igazi emberi, szellemi és életet élő ember eszmények nélküli el nem képzelhető. Mindenki szeretne valamilyen más lenni, mint amilyennek magát érzi, tudja. Mindenkinek az eszményképe az, amilyen lenni szeretne.

A valóságos életet élő, a vallásos érzéstől átítatott lelkű ember is alkot magának eszményképet. Mint ahogy a vallás és vallásos érzés a legdifferenciáltabb, legmagasabb rendű életjelenség, éppen úgy a *vallásos életeszmény* is a legmagasabban áll az összes életeszmények között, a szellemi, lelki fejlődés bármelyik fokozatán is alkossa meg magának az ember. A *vallásos életeszmény* az embernek, még pedig a vallást mint életjelenséget megélt szellemi, lelki embernek az a távoli, magasban álló alakja, amilyen az eszményképet megalkotó ember *lenni szeretne*.

Milyen az *unitárius életeszmény*? Kik azok az unitárius életeszmények, akik mint megvalósítandó eszményi emberek, *embereszmények* állnak előttünk egy távoli magaslatban? E kérdésekre a felelet unitárius vallásunk lényegének és célkitűzéseinek ismerete és átérzése adja meg.

Unitárius vallásunk Isten egységének a hitén épül fel. Egyházalapító első püspökünk, Dávid Ferenc szerint Istenben nincsenek személyek, mert ő egy és megoszthatatlan. „Nekünk egy Istenünk van, amaz *Atya*, kítől mindenek vanak“ (I. Kor. 8-6). Más Isten, mint akit Jézus példájára atyánknak nevezünk, nincsen. Mert „mindenek“ tőle vannak, ő az a végső ok, akivel mindent, önmagunkat is kapcsolatba,

összefüggésbe hozunk. Ő az, akinek végtelenségét érezzük önmagunkkal szemben s ezért *megalázkodunk* és ő az, aki *felmagasztal* minket, mert megéreztetni lelkünkkel, hogy kapcsolatban vagyunk vele, részei vagyunk az ő lényének, Atyánk, akiben élünk, aki által vagyunk, akitől teljesen elszakadni nem tudunk, mert tékozló fiúként bármilyen messze is eltávolozunk tőle, hozzá vissza kell térnünk. A mindenség egységes örök teremtő ereje, Isten teremtett minket; életünk élet az ő életéből, az élet végtelenségének picinyke kis szikrája, melynek rendeltetése, létcélja, hogy a tökéletesedő fejlődés útján oda érkezzék el, ahonnan kipattant: Istenhez, az Atyához.

Ez a *létcél* szabja meg az ember *életformáját*, melyet be kell töltenie. Ez az életforma a *valláserkölcsi ember*. Az az ember, akiben az élet legmagasabb formájában: a *valláserkölcsiben* jelentkezik. Unitárius vallásunk, az egy isten hitének vallása az ember elé ezt, a *valláserkölcsi-ember* minél teljesebb megvalósítását tüzi ki életcélul. Ha teljes mértékben átérezzük ennek az életcélnek magasztos voltát s a törekvést, hogy azt magunkban megvalósítsuk, magunkra nézve létcélnek és elkötelezettségnek tekintjük: akkor válik bennünk életvalósággá unitárius vallásunk. És ekkor megjelenik előttünk fenséges alakjában az igazi eszménykép, a „fundamentum, mely vettetett“, annak a névnek hordozója, „amelyen kívül nem adatott az emberek között más, mely által megtartathatunk“. Ez eszménykép, az *unitárius életeszmény: Jézus*, a názáreti próféta. Jézus, aki legelsőként ismerte fel teljes tisztaságában az ember létcélját a tökéletesedésben, legelőször hozta legközvetlenebb kapcsolatba az embert Istennel (nektek egy atyátok van: Isten) és akinek tanítása örömmüzenet minden ember számára, mert az embert a szolgaság alárendelt állapotából a fiúság méltóságába emelte föl.

Unitárius életeszményünk Jézus, mert nem csupán tanít csupán világosságot hint az ember életútjára, nemcsak megmutatja a távoli célt, mely felé Isten évmilliók ködös, messzi vidékeiről vezet, viszi az embert, hanem magára is ölti, önmagában meg is valósítja azt az emberi életeszményt, amelynek megvalósítása az ember létcélja. *Jézus, a Krisztus, a tökéletes valláserkölcsi ember megvalósulása*. Benne az ember a legmagasabb lelki életformát ölti magára. Az ember benne

Isten fiává magasztosul, a végeességből a végtelenségbe, az időszerűségéből az örökkévalóságba emelkedik. Mint *vallásos életjelenség* az ő lelke, szellemisége a legtisztábban, legtökéletesebben kapcsolódik *Istenbe* és mint *erkölcsi életjelenség* a legtökéletesebben ténylegesül az *emberek* irányában a szeretetnek és jóságnak akaratszabályozó életelvvé tevése által, a cselekvő szeretet és jóság által.

Mikor 325-ben a nicaeai zsinat dogmává tette a Jézus istenségét, ettől az életesménytől fosztotta meg az emberiséget, mert a *követendő emberi életesmény imádandó istenne*, a szentháromság második istenszemélyévé lett. Ettől az időtől kezdve a keresztény emberiség az isten-Jézus imadásának kényelmesebb álláspontjára helyezkedett a nagy önmegtágadást, önfegyelmézést, lemondást, áldozatkészséget követelő emberesmény-Jézus követése helyett. Pedig Jézus nem ezt kívánta követőitől, tanítványaitól. Az evangéliumokban egyetlen mondás sincs, amely szerint Jézus magának Istent megillető tiszteletet, imádót igényelne, magát istennek minősítené, de annál több a hivatkozás embervoltára és az ilyen kijelentés, felhívás: „aki követni akar, vegye fel az ő keresztjét és úgy kövessen engem“, „jér és kövess engem!“ — „tanuljátok meg tőlem, hogy én szelid és alázatos szívű vagyok“, „én példát adtam, hogy amiképen én cselekedtem veletek, ti is aképen cselekedjétek“, stb. Mennyire más képet mutatna a keresztény emberiség valláserkölcsei és társadalmi élete, ha Jézusnak e felhívásai lettek volna az irányító eszmék azokon a hosszú évszázadokon át, melyek az ő halála óta az emberiség életében leviharzottak! Mennyire más volna egész társadalmi berendezkedésünk, ha minden idők keresztény embere életcéljának, Isten által való elkötelezettségének érezte volna, hogy mint örök emberi életesményt kövesse Jézust ahelyett, hogy mint fiú-istent imádjá őt!

A reformátorok a 16-ik században megérezték, hogy a kereszténység életében valami nincs rendben, de csak a mi *Dávid Ferencünk* eszmélt rá arra, hogy az emberiség útmutató fáklyáját oly magasra emelték, hogy az emberiség életútjára nem tud fényt, világosságot hinteni s ezért bolyong sötétségben a keresztény emberiség. Ezt a világitó szövétnekét akarta Dávid Ferenc az emberiség életútjára visszahelyezni, az

örök emberi életeszményt akarta visszaadni a kereszténységnek akkor, amikor az egy-isten hitét írta lobogójára és elvette a Jézus-imádás tanát, hogy helyébe a Jézus-követés elvét tegye, tudván, hogy az emberiséget a sötétségből világságra csak ez vezetheti. Ez a tanítása azonban őt a dévai vár börtönébe juttatta, a vértanúk sorába iktatta. Halálával tett hitet meggyőződése mellett. Jézus követésének lett a vértanúja. És ezzel ő is életeszménnyé vált, *unitárius életeszményé*. Lángoló hite az egy-istenben, kiolthatatlan vágya az igazság után, szomjuhozása a tökéletesedésre, végtelen türelme és megbocsátó készsége ellenfeleivel szemben, a lelkét betöltő szeretet, mind azt mutatják, hogy mesterének, a názáreti Jézusnak igyekezett engedelmes, hűséges tanítványa, követője lenni. Ő is példát adott. Példát az örök emberi életeszménynek, Jézusnak követésére.

Az élet csodálatos, titokzatos jelenség. Az ember lelki élete a legsodálatosabb, de egyben a legmagasztosabb jelenség is. Magasztossá lesz a valláserkölcsei életeszmények megvalósítása által. Minket unitárius voltunk kötelez, hogy ezt az életeszményt, melyet Jézus testesített meg, minél tökéletesebben igyekezzünk megvalósítani önmagunkban. Jézus példát adott, Dávid Ferenc irányt mutatott. Életeszményeink követése által legyünk jó unitáriusok, igazi unitáriusok, igazi keresztények. Akkor *igazi emberek* is leszünk, kik hitünket cselekedeteinkben mutatjuk meg és így szolgálunk nemzetünknek, az emberiségnek és a mi Istenünknek.

Zoltán Sándor.

Laotse.

Ilyen értelemben kell értelmezni a következő sorokat is:

„Akik régen derekasak voltak a Tao gyakorlásában,
nem a nép felvilágosodásán dolgoztak,
hanem egyszerűségben (együgyűségben) tartották azt.
Hogy az emberek nehezen kormányozhatók,
az az ő sokféle ismeretükből származik.

Épen azért, aki az országot megismerés által kormányozza,
az a birodalom rablója.

Aki az országot nem ismeretek által vezeti,
az a birodalomra nézve áldás.

Aki ezt a két dolgot tudja,
annak van egy ideálja (eszméje).

Állandóan ezen ideál ismeretében élni, az rejtett (titkos)
élet.

A rejtett élet mély, messzenyuló, más minden dolognál,
de végül is ez hozza meg a nagy sikert.“ (65).

Talán ezek a mondásai azok, amelyek miatt Laotséra azt is mondották, hogy ő kultúra ellenes. Azonban ez a vélemény teljesen szétfoszlik, mihelyt meggondoljuk, hogy már az egyénnél, az Én-nél, megkülönböztet kétféle törekvést, kétféle megnyilvánulást. Az egyik a korlátlan egyéni, a másik a Tao szerinti egyéni, azaz az általános megnyilvánulása az énben az egyénivel, az esetlegessel szemben. Tehát így kell néznünk az ismereteket is. Vannak egyéni tanok, elgondolások, amik talán néha igen csábítóak, de amik alatt azonban sokszor egyéni, esetleg osztályérdekeket lehet sejteni, de ezek semmiesetre sem hosszú életűek. Ezek könnyebben elsajátítható ismeretek, vagy elméletek. Gondoljunk csak az utóbbi 200 év társadalmi harcaira, gondoljunk a szocializmus megejtő elveire, gondoljunk a kommunizmusra és most miután láttuk ezek megvalósítását is, nézzük, hogy mi rejlett a szép szavak mögött. Tehát ilyenféle ismeretekre gondol Laotse és ilyenféle ismeretekkel szemben hangsúlyozza ő, hogy hagyjuk a népet egysze-

rúségben. Ugyanis az egyszerűségben inkább érvényesül a Tao, a nép ösztönszerűségeiben, mint az u. n. intellektuális teoriákban. Ugy is jelezhetnők, hogy ezek az elméletek igen gyakran primitív, logikai képződmények, mint pld. épen a kommunista elvek. Azt hiszem, hogy ma már mindenki előtt világos, hogy épen a kommunista rendszer, amelyik Nyugat-Európa városainak túl mesterkélt műveltségű elemeinél gyakran mint szalón kommunizmus szerepel, egyáltalán nem veszi számba az emberi természet mély, sokágú lelki és szellemi igényeit, hanem csak materiálisan, néhány primitív szempontot. Tehát az embert egy primitív gépezetté schematizálja. Eredete a materiálizmusban van, és ezért kifejezetten hangsúlyozzák is, hogy ők a történelmi materiálizmus álláspontján vannak, stb. Viszont szükségesnek tartom megjegyezni, hogy Laotse ilyenfélét nagy valószínűség szerint ismert már, hiszen a kínai életben volt egy hosszú ideig tartó kommunista jellegű mozgalom, aminek elméleti embere egy Mo Di nevű filozófus volt. Ez mutatja, hogy a régi China szellemi életében az ilyenféle tanok nem voltak ismeretlenek. Ha ehhez még hozzávesszük az akkori Chinának kis államokra való tagoltságát, ahol gyakran filozófusok voltak a miniszterek — pld. Confucius is volt egy ideig egyik államban miniszter — sejthetjük, hogy igen élénk elméleti harcok folytak aza kokri China életében az államvezetés művészetéről. Tehát ezek ellen — a mai nyelven szélsőséges — ismeretek ellen szól ő a fent idézett soraiban.

Ha a mai civilizációt a lelki műveltség szempontjából bizonyos kritikával nézzük — és most már kezd azoknak a száma nőni, akik ezt teszik — akkor megértjük Laotsét és nem tartjuk őt kultúrellenesnek. Modern szavakkal kifejezve, talán azt lehetne mondani, hogy ő a technikai civilizációval szemben a kultúrát hangsúlyozza. Ez az álláspontja elég világosan kiderül a következőkből:

„Am, legyen az ország kicsi és legyenek kevés lakói,

Legyenek tíz- vagy százféle eszközeik

anélkül, hogy használnák őket.

Gondoskodjatok arról, hogy az emberek komolyan vegyék
a halált,

és ne vándoroljanak a messzeségekbe.
Bár legyenek hajók és kocsik,
ne legyen senki, aki bennük utazik.
Bár legyenek védő és támadó fegyverek,
ne legyen senki, aki kezébe veszi őket.
Hagyjátok, hogy az emberek zsinorra csináljanak gö-
és ezeket használják írás helyett. csöket*
Tegyétek az ő ételeiket édessé,
ruháikat széppé,
lakásaikat békéssé
és vidámmá az ő szokásaikat.
Bár legyenek a szomszédos országok a látóhatáron,
hogy a kakasok és kutyák egymást kölcsönösen hallják:
mégis (úgy volna szép), hogy az emberek a legöregebb
korban is úgy haljanak meg,
hogy nem utaztak ide és oda.“ (80.)

Tehát ebben benne van a technikai civilizáció és a lelki kultúra szembe állítása. Nem is társadalom ellenes, mert nem mondja, hogy ne csináljatok semmit az emberekkel, hanem azt, hogy tegyétek az ő életüket egyszerűvé, de széppé, békéssé és vidámmá. Mit lehet többet kívánni az életünktől, mint békét, szépséget és vidámságot? Hivatkozhatom a következő szavakra:

„A Tao teremt —
az élet táplál.
A lény alakít —
az erő befejez.

Tehát:

a teremtmények között nincsen egy sem,
amelyik a Taot ne tisztelné,
és az életet ne tartaná becsesnek.
Ha Taot tisztelik és az életet értékelik,
úgy nincs szükség parancsokra:
és minden állandóan magától megy.

---

* Utalás egy régi, ősi írásmódra.

Ezért hagyjátok, hogy a Tao teremtsen,
tápláljon, sokasítson,
alakítson, tökéletesítsen,
beérleljen, növeljen, védjen:
Teremteni és nem birtokolni,
hatni és nem megtartani,
sokasítani és nem uralkodni:
ez a titkos élet." (51.)

Tehát mindig a Tao-t szem előtt tartani és ha társadalmi szervezetről van szó, akkor is csak a Taot kell szem előtt tartani. Hatni és nem megtartani. Talán nem egészen nevetséges, ha arra hívatkozom, hogy a régi közmondás szerint a tudósok mind szegények és mégis a tudósokat, bölcseket minden nép-nél tisztelettel vették körül, még ha rabszolga sorból kerültek is ki. Mert a tudós és bölcs munkája sokakra és hosszú időkre hat és ő a legritkább esetben kapja meg a munkájának olyan anyagi ellenértékét, amit más téren megkapna. Ez a tisztelet, — ami koronként más és más, de mégis meg van, — az, amire itt Laotse hívatkozik, hogy nincsen teremtmény, amelyik a Taot ne tisztelné. Tehát az a bölcs, akinek sorai évezredek után is hatnak, ennek az ösztönszerű tiszteletnek a sugaraiban fénylik. Tehát a társadalom szervezésében és vezetésében ez kell, hogy szem előtt legyen és ne egy mesterként tudomány, amire hamar rácáfol az élet. A Tao-t megközelíteni nehezebb, mint tetszetős elméleteket felállítani, ahol az egyik fókuszpont az uralkodás. Kétféle ismeret van Laotse előtt, az egyik a Tao megismerése, a másik (modern nyelven kifejezve) a látható vagy anyagi világ megismerése. A kettő közül ő az elsőt tartja fontosnak. Erre nézve pedig azt mondja, hogy:

Anélkül, hogy a kapuból kimennénk,
a világot meg lehet ismerni.
Anélkül, hogy az ablakból kinéznénk,
meg lehet látni az ég Tao-ját.
Minél messzebb megy valaki,
annál kevesebb lesz az ő megismerése
(mert az ezerféle külsőt látja és nem a belső lényezetet).
Tehát az elhivatott is:
Nem vándorol és mégis célhoz jut.

Nem néz körül és mégis megtudja nevezni a (lényeket).
Nem cselekszik és mégis befejez.“ (47.)

A Tao megismerésére nem kell messzire menni, mert az mindenütt jelen van és talán hozzá tehetnők, hogy az ő megismerésére elsősorban önmagunkban kell elmélyednünk. Én ebben mai szemmel nézve nem látok semmi tudomány-ellenességet, mondjuk semmit a természettudományok elelu, mert az életünk oda fejlődött, az emberiség oda sokasodott, hogy enélkül nem lehet megszerezni az élet alapfeltételeit. Viszont, hogy a természettudomány eredményeit mire használjuk fel, az már attól függ, hogy mennyire érvényesül a tudatos életünkben a Tao. Ő tudja azt, hogy végtelen sok ismeret van, hogy azokat folyton növelni lehet, de a Tao a fő dolog.

„Aki a kutatásban fárad, az naponként nő (gazdagodik),
aki a Tao-ban fárad, az naponként fogy.

Ő csökkenti tevékenységét folyton folyvást,
amíg a nem cselekvésig jut.

A nem cselekvésnél semmi sem marad meg nem téve.

A birodalmat csak úgy lehet elnyerni,

ha az ember mindig szabadon marad üzleteskedéstől.

A nagy elfoglaltságúak nem alkalmasak a birodalom
elnyerésére.“ (48.)

Aki a Taoban fárad, az naponként fogy, mert másoknak segít, kifelé hat. Ez a kép nyilván onnan ered, hogy egy mag, ha belőle kinő a növény, maga eltűnik, de anyagilag is lehet értelmezni. Az itt említett nem cselekvés Laotsének egyik legnehezebben érthető tétele, amire még visszatérünk.

A másik fontos dolog, amit Laotse itt említ, már áttér a politika területére, az állami hatalom elnyerésére. Csak olyan ember alkalmas erre, aki az ő kifejezésével élve nem tevékenykedik. Talán hivatkozhatom arra, hogy minden állam az uralkodóját eltartja, mint egy ideális mintaképet nézi. Az államok azt scmmiképpen sem tűrnék, hogy uralkodóik közönséges munkával foglalatoskodjanak önfenntartásuk céljából. Itt is a történelem eléggé mutatja, hogy a népek sokat megéreztek a Laotse Tao-jából. Az uralkodó a népnek ideális mintaképe, benne sűrsődik össze minden emberi nemesség és bár nem tesz semmit, hat, mert példányképül szolgál és ez a

hatás mindennél több. Olyan politikai rendszer kell, amelyik automatikusan szabályozza az életet. Már most ez a példa lehet külső és lehet-belső. És világosan mondja:

„Ha nekem csak kívülről van ismeretem
és a nagy Tao-ban akarok járni,
akkor csak külső megjelenés, külső fellépés az, amit
fontosnak tartok.

Ahol a nagy utak szép, simák,
de a nép a mellékutakat keresi,
ahol az udvartartás szép tiszta,
de a mezők burjánosak
és a csűrök üresen állanak,
ahol a ruházat szép és cifra,
ahol mindenik az övében éles tört hord,
ahol az emberek kényesek evésben és ivásban,
ahol a javak bőségben vannak:
ott rabló gazdálkodás uralkodik és nem a Tao.“ (53.)

Tehát nem külsőség, hanem belső lelki tartalom; nem a keresett ingyencségek, hanem az élet alapjául szolgáló javak, tehát szorgalmas munka a mezőkön, tele csűrök. Azt hiszem, hogy nem kell tovább részleteznem.

Az uralkodásról igen sokféle formában nyilatkozik, ami történetileg is érdekes, mert mutatja, hogy az ő korában már mennyire foglalkoztatta a filczófusokat a gyakorlati államvezetés kérdése. Kijelentései, ha azokat teljesen átültetjük minden időkből érvényes irányelveket tartalmaznak. Itt is kiderül az, hogy egy birodalom erői többfélék és nem a legkönnyebb az igaz, mélyjelentőségű erőket meglátni. Kifejezetten mondja a következő idézetben, hogy aki a birodalom igazi teremtménye erői felett rendelkezik, az képes állandóan megmaradni:

„Ugy az emberek vezetésénél, mint az ég szolgálatánál
nincsen jobb dolog, mint a mérséklet.

Mert csak a mérséklet vezet korai engedékenységre.

Korai engedékenység által az ember az életnek gazdag
kincseit gyűjti össze.

Az élet gazdag kincseinek gyűjtése által az ember minden
helyzetben megáll.

Ha az ember minden helyzetben megáll, senki sem ismeri,
a mi határainkat (a képességeinknek határát).
Ha senki sem ismeri a mi (képességeink) határát,
képesek vagyunk a birodalmat bírni.
Aki a birodalom teremtő erői felett rendelkezik,
az képes állandóan megmaradni.
Ez a Tao mély gyökere és a szilárd alapja
az örök létnek és a végtelen szemlélésének.” (59.)

Tehát a birodalom életének is megvan a maga természete,
annak is vannak mélyebb mozgató erői és ezt kell felismerni.
Ehhez a felismeréshez pedig egyik fontos lépés a mérséklet.

Mert:

„Ha az ember az uralkodásnál (kormányzásnál) tartózkodó és óvatos,
akkor a nép becsületes és egyszerű.

Ha az ember az uralkodásnál mindent ki akar kutatni
és fürkészni,
a nép csak hibákat és hiányokat mutat.

A szenvedés az, amittől a boldogság függ.

A boldogság az, amire a szenvedés leselkedik.

Ki ismeri azonban fel, hogy az a legnagyobb,
ha semmi sem rendeztetik (mesterkélten emberi szempontok szerint).

Mert különben a rendből csodálatosságok lesznek,
és a jó átmegegy babonáságba.

És a nép megvakításának (szemfényvesztésének) napjai
valóban sokáig tartanak.

Tehát az elhívatott is:

Ó mintakép, anélkül, hogy megszegyenítene,
lelkiismeretes, anélkül, hogy sértene,
igaz, önkényeskedések nélkül,
világos (nyílt szemű) anélkül, hogy vakítana.“ (58.)

Ugyanez a szellem sugárzik ki a következőkből:

„Egy nagy birodalmat óvatosan kell vezetni,
amint az ember kis halacskát süt.
(Mert az mindjárt eltörik vagy szétesik.)

Ha az ember az egész föld kerekiségén uralkodik
a Tao-nak megfelelő módon,
az eltávozottak nem kóborolnak, mint szellemek
(nem kísértenek).

Nem azért, mintha az eltávozottaknak nem lennének
szellemi erők,
hanem mert az ő szellemi erők az embereknek
nem ártanak.
Nem csak, hogy az ő szellemi erők az embereknek
nem ártanak:

Hanem az elhivatott sem árt nekik.

Ha pedig ez a kettő egymással nem harcol (küzd),
az ő életerők egyesülnek hatásaikban.“ (60.)

Ezen versnek a címe „az uralkodás gyakorlása“. Tehát a
szellemi ható erőket kell a kormányzás szolgálatába állítani.
Ennek pedig csakis az a módja, hogy a jobb éniünket éljük,
hogy szabadok legyünk az egyénieskedéstől és ebből fakadó
egyénies, talán csillogó, de könnyen téves elméletektől. Laotse
ezt így fejezi ki, hogy el jell jutni a nem cselekvéshez:

„Az állam vezetéséhez kormányzási művészet kell,
a hadviseléshez rendkívüli tehetség kell.

De hogy a világot megnyerjük, szabadnak kell lennünk
minden foglalatoskodástól (üzleteskedéstől).

Honnan tudom én, hogy így van ez a világban?

Minél több dolog van, amit az emberek nem tehetnek,
annál inkább elszegényedik a nép.

Minél több eszköze van a jóllétnek,
annál inkább zavarba jön a ház és a birodalom.

Minél inkább ápolják az emberek a szemfényvesztést
és ravaszságot,
annál inkább keletkeznek csodálatosságok.

Minél több parancs és törvény van,
annál több a tolvaj és a rabló.

Ezért mondja egy elhivatott:

Én nem intézkedem és a nép magától halad.

Én szeretem a csendességet és a nép magától igaz lesz.

Nekem nincsenek vágyaim és a nép magától egyszerű
lesz.“ (57.)

Ezek olyan egyszerű szavak, hogy helyességükre példát könnyű találni rá a mai életből is. Természetesen, mint minden hasonló dologgal, ezzel is úgy vagyunk, hogy a szellemét kell kiéreznünk és ennek, megfelelően alkalmazni a mai vagy egyáltalán a történelmi eseményekre.

A sorok elején említi az államvezetés után a hadvezetés művészetét. T. i. az állam-vezetéssel ez is vele jár. Laotse olyan jó ember és életismerő és annyira mértékletes a kíváncsiságában, hogy itt sem kíván a történelmi tényekkel ellenkező lehetetlenséget, nevezetesen a hadak elkerülését. Ellenben erre nézve is olyanokat mond, ami bármikor megszívlelendő:

„A hadvezetésnél (hadi mesterségnél) van egy közmondás:

jobb vendégnek, mint gazdának lenni.

(Ez utalás bizonyos kínai etikettszerű szokásokra).

Jobb dolog egy lábnyt vissza vonulni, mint egy zollnyit előre menni.*

Ez azt jelenti, hogy előre haladjunk előnyomulás nélkül, ez azt jelenti, hogy visszanyomjuk (a másikat) anélkül, hogy a karunkat kinyujtanók,

ez azt jelenti, hogy ledobjuk (legyőzzük) a másikat anélkül, hogy támadnánk,

ez azt jelenti, hogy megtartunk valamit anélkül, hogy fegyvert használnánk.

Nincs nagyobb szerencsétlenség, mint könnyelműen támadni.

Aki könnyen támad, nagyon könnyen elveszti az én kincseimet.

Ezért: ahol két hadsereg harcolva egymásra tör, az győz, amelyik nehéz szívvel teszi.“ (69.)

Ezek a szavak nem szorulnak magyarázatra. Egyéni esetre alkalmazva még egyszer megtoldja a következővel:

„Aki derék, mint kapitány,
az nem harcias.

* Talán gondolhatnánk itt az ősi magyar v. ősturáni hadművészetre (lásd Darkó Jenő: Az ősmagyar hadművészet, Debrecen), bár lehetnek egyeseek, akik ezt a kapcsolatot túl groteszknak fogják találni.

Aki derék, mint harcos,
az nem mérges (haragos).
Aki képes az ellenséget legyőzni, az nem veszekszik vele.
Aki képes (derekas) az emberek alkalmazásában, az lenn
(vissza) tartja magát (szerényen viselkedik).
Ez a békességesség élete,
ez a képesség az emberek alkalmazásában,
ez a közösség az éggel:
az ókor legfőbb célja.“ (68.)

Ezek olyan szavak, amelyek a lovagias viselkedés alapfel-
tétélei. A cél békesség, a közösség az éggel. De miután ő álta-
lános elvekre törekszik, nem lehet említés nélkül hagyni azt,
hogy mi legyen tehát az eljárás államok között. Hiszen a ta-
pasztalat mutatja, hogy ott is fellépnek surlódások és pedig
éppen ezekből keletkeznek a nagy harcok. Erre is gondol
Laotse.

„Egy nagy országnak szükségképpen lent kell tartania
magát

és így a világ egyesülési pontja lesz.

Ő a világ nőies része.

A nőies győz a férfias felett az ő csendessége által.

Ő az ő csendessége által lenn (vissza) tartja magát.

Éppen ezért: egy nagy ország azáltal, hogy lenn tartja
magát, megnyeri a kis államokat.

Egy kis állam azáltal, hogy lenn tartja magát, a nagy
államokat meg fogja nyerni.

Az egyik lenn tartja magát és megnyeri az embereket,
a másik lenn tartja magát és azáltal megnyeri

az embereket.

Ha a nagy állam nem kíván egyebet, mint az embereket
egyesíteni és táplálni,

ha a kis állam semmi mást nem kíván, mint csatlakozni
és szolgálni:

úgy mind a kettő azt a helyet kapja, amit kívánnak,
de a nagy lenn keil, hogy tartsa magát.“ (61.)

Ezek a sorok nemcsak, hogy időszerűek is, de egy igen
mélységes gyakorlati igazságot tartalmaznak; egy nagy ál-

lamnak nem szabad a kis államot kihasználnia, de a kisebbnek alkalmazkodnia kell a nagyhoz; mindkettő úgy viselkedik a másikkal szemben, hogy az egyesülésük mindkettőre nézve életet adó legyen.

Most ezek után, rövid áttekintést adván néhány fontosabb szempontról, egy pár olyan tételt ismertetek, amik főképpen az egyénre vonatkoznak. Ugyanis az egyén mindig teljesen autonóm mikrókosmos, amelyik minden emberi dolog kiinduló pontja. Az élet formája, a társadalom, a politika változik a sors forgandósága szerint, viszont az egyénnek mindig meg kell találnia azt az életformát, amelyik valamelyest becsessé teszi előtte az életet. De nemcsak az egyéni szempont fontos, hanem a kosmikus is, nevezetesen bármi történik is, mégis az egyénekből kell kiindulnia újra a nagy élet hajtásának. Azután pedig, ha rendesen is megy az élet, a társadalom, az állam, a nagy hatalmak is hajlandók arra, hogy az egyének jogos igényeit se igen vegyék figyelembe. Tehát szükség van egy ú. n. életbölcseletre, ami az egyénnek mindig vezetőül szolgáljon. Itt két fogalom az, amit Laotse megemlít. A tudás és a szenvedés. A tudás annyira fontos eleme az egyéni életnek, hogy már a paradicsomban ott volt a tudás fája. A szenvedés pedig tönkre teszi boldogságunkat, amint fentebb Laotse tételei között is láttuk. Laotse itt is magas régiókban mozog és a kettőt összeköti:

„Tudni azt, hogy az ember semmit sem tud, az a legnagyobb dolog.

Nem tudást tudásnak tartani, szenvedés.

Csak aki az ő szenvedésén szenved,
lesz a szenvedéstől mentes.

Az elhivatott mentes a szenvedéstől.

Mivel ő az ő szenvedésén szenved,
éppen azért ő mentes a szenvedéstől.“ (71.)

Tehát tisztán látni a Tao-hoz vezető utat, azon törekedni járni, ez a legnagyobb megnyugvás az egyénre, mert akkor felülemelkedik az élet esetlegességein az örök magaslatokba. Aki tévutakon jár, tévtanok után megy, nem tudást tudásnak vél, az nem mentes a kiábrándulásokból, a lelki nyugtalanságoktól. A tévtanok útján az életet céltalannak, tartalmatlan-

nak fogjuk látni, és ez muló testi szenvedésnél nagyobb szenvedés, mert az egész életet betölti és azt semmivé teszi. Tehát ennek a felismerése egyik legfontosabb pontja az egyén számára szóló életbölcseletnek.

Ha ezzel tisztában vagyunk, akkor már könnyen vagy könnyebben eligazodhatunk a gyakorlati életben, mert a legfőbb kérdésben nem jutunk csődbe. Kisebb dolgokban járhatunk balul, de azt már könnyebben viseljük el. A gyakorlati élet szempontjából tehát fontos tudnunk, hogy:

„Ami még csendben van, azt könnyű kezelni.

Ami még nincsen eldöntve, azt még könnyű meggondolni.

Ami még nedves, azt könnyű eltörni,

Ami még apró, azt könnyű szétszórni.

Hatni kell arra, ami még nincs meg.

Rendezni kell, ami még nincsen összehavarva.

Egy-két mérföld területű fa is egy hajszál finom palán-
tából nő.

Egy kilenc emeletes torony is egy halom földből lesz.

Egy ezer mérföldes út is az első lépéssel kezdődik.

Aki mesterkedik, az elrontja.

Aki görcsösen tartja, az elveszti.

Tehát az elhivatott is:

Ő nem mesterkedik, tehát nem ront el semmit.

Ő semmit nem tart meg, tehát semmit nem veszít el.

Az emberek az ők dolgaik után járnak és mindig, ha csak-
elrontják. nem kész,

A végét ép úgy figyelembe kell venni, mint a kezdetét:
akkor nincsenek elrontott dolgok.

Tehát az elhivatott is: Ő kívánságnélküliséget kíván,
nehezen elérhető javakat nem tart értékeseknek.

Tanítja a nem tanulást.

Ahhoz fordul vissza, ami mellett a tömeg elmegy.

Ezáltal elősegíti a dolgok természetes menetét. És nem
mer cselekedni (ügyeskedni). (64).

Lehet, hogy akik nagyon gyakorlatias bölcseleti tanácsokat kívánnak, ezek ezzel nem lesznek teljesen megelégedve, de ennek Laotse teljesen tudatában is van és ezt ki is fejezi,

anélkül, hogy tovább valakire az ő tanait rá akarná erőszakolni. Ezt így fejezi ki:

„Az egész világ azt mondja, hogy bár az én Tao-m nagyszerű,

de úgy látszik, hogy a valóságra nem alkalmas.

De épen ebben van az ő nagysága,

hogy a valóságra nem látszik alkalmasnak.

Mert az ügyesség fokozatosan (hosszú időn át) kicsinyes-
Nekem van három kincsem, séghez vezet.

amiket én becsülök és őrzök:

Az egyik a szeretet,

a második a megelégedés

(kevéssel könnyen megelégedés igénytelenség),

a harmadik az alázatosság.

A szeretet teszi, hogy az ember bátor lehet,

a kevéssel megelégedés teszi, hogy az ember bőkezű lehet,

az alázatosság teszi, hogy az ember képes lesz uralkodni.

Manapság az emberek bátrak a szeretet feladásával,

bőkezűek a kevéssel való megelégedés feladásával

és mások előtt járnak az alázatosság feladásával:

ez pedig a (kín) halál.

Mert a szeretet győz a harcban,

erős a védekezésben.

Akit az ég meg akar menteni, azt a szeretet által védi.“

Ebből aztán következik, hogy:

„Ha nagy harag kibékülésénél harag még fenn marad:
hogyan lehet azt jónak tartani?

Az elhivatott is tehát:

Magára veszi a nehéz elkötelezettséget

és nem tolja azt át másoknak a nyakára.

Aki nagy életet él, az az ő kötelességeihez tartja magát.

Aki nem nagy életet él, az a követelésekhez tartja magát.

Az ég Tao-ja nem ismeri a személyiség tekintélyét.

Mindíg a deréknak (aki derekas az életre) ajándékozik.” (79.)

Igy lesz az elhivatott, — aki magát az életbölcseletben gyakorolja — aki Laotse szavaival élve a Tao útját járja —

egy olyan emberré, aki mindig nemes, belső lelkimegelégedésben él, aki páncélozva van az élet forgandósága ellen. Ez az élet az ő szavaival a nem cselekvésben csúcsosodik ki. Ez egy kissé nehezen érthető, de az eddigiek után már világos az olvasó előtt, hogy a cselekvés az esetlegesség után járni, amivel szemben van a hatás, az ősi életösztönök szerint élni. Tehát még ide iktatjuk:

„Aki a nem cselekvést gyakorolja,
aki foglalkozásnélküliséggel foglalkozik,
ízletesnek találja azt, ami nem ízlik:
az a nagyot a kicsiben látja és a sokat a kevésben. —
Ő haragot Élettel fizet meg.
Ő a nagyot a kicsiben viszi véghez.
Az életben minden nehézség mindig a könnyüből fakad.
Minden nagy a földön mindig a kicsiből keletkezik.

Az elhivatott is tehát:

Sohasem gondol az Ő nagyságára,
ezért tudja a saját nagyságát befejezni.
Aki könnyen beleegyezik, nehezen talál hitelre.
Aki sok mindent könnyen vesz, mindig sok nehézséget

Az elhivatott is tehát: talál.

„Mert ő a nehézségeket meggondolja, épen azért nem talál semmi nehézséget.“ (63.)

Aki az olvasásban eddig eljutott, annak felesleges még kommentárt adni. Ugyanis, ha lassanként megértjük kifejezéseinek szellemét, azok egyszerű, de tartalmas voltát, és aki szemléli az életet is, az már magától megtalálja a helyes értelmet és talál rá példát a saját életéből. A közölt idézetek nem ölelik fel az összes nyolcvanegy versét Laotse-nak, de talán ez elég ízelítő arra, hogy az érdeklődő olvasó kedvet kapjon arra, hogy az eredetihez folyamodjék.

Gyulai Zoltán.

Vége.

Brassai Sámuel és a muzsika.

V. közlemény.

A magyar ábrándok, egyvelegek, rapszodiákról sem volt külföldi véleménye. Pedig mindenki, aki csak tehette, ilyeneket írt. Nemcsak a magyarok, de idegen szerzők is ilyen műveket szereztek. A hangversenyek műsorának elmaradhatatlan számai voltak ezek. Az előadók, ha Pesten hangversenyeztek, ilyen számokkal kedveskedtek a magyar közönségnek. A külföldi közönség előtt is sikerrel lehetett a magyaros, nehézségekkel és cifrázatokkal agyon-tűzdelt műveket játszani.

A zongoristák közül Liszt, Dreyschock, Bülow, Erkel, Thern Károly, Mosonyi Mihály, Székely Imre, a hegedűsök közül Joachim, Sarazate, H. W. Ernst, Hauser Miksa, Reményi Ede, Huber Károly, Ridley-Kohne, Hubay Jenő voltak a jelentősebbek, akik ilyen-szerű szerzeményeikkel aratták sikereiket. Műveik közül nem egy még ma sem tűnt el az előadó művészek műsoráról.

Brassai tiltakozik ellenük és keményen bírálgatja őket. Azt mondja, a nem magyar közönségnek azért tetszenek, mert a szép dallamok és érdekes ritmus az eredetiség és különlegesség ingérével hatnak, a nótákat összekötő részek, a bevezetés és kidolgozásban pedig régi, jól ismert irányt kapnak. A magyar közönségnél fordítva áll a dolog. A magyar az ábrándból vagy rapszodiából csak a hazai dallamot élvezi, csak az érdeklődik, nem a kidolgozás és sok cifrázat. Maga a magyaros nóta ragadja meg, mert annak minden hangja egy hazai emléket, nemzeties érzelmeket, családi vagy társadalmi képet és más társadalmi képet tár, de ami nem tartozik szorosan a dallamhoz, az rá zavaró és érdektelen, idegen, csaknem bántó. Azt mondja az ilyenre a magyar közönség együgyűen: „Patikárius nem cifrázza így!” (Patikárius híres cigánybanda vezető volt.) A magyar ember is hasonlóképpen van az idegen nemzetek dalai felett írt ábrándokkal, ott ő is élvezi az átvezető részeket, a bevezetéseket, cifrázatokat, de magyar áb-

rándoknál csak maga a dallam érdekli. Ezen elgondolását a következő hasonlattal támasztja alá: Bálban vagyunk, bájos fiatal nő a legfinomabb ruhákban forog kézről-kézre. Egyik táncostól a másik kezébe kerül, osztogatja mindenkinek kegyes mosolyát és szedi be a hódolatokat. Ez szép látványnak, talán költőinek is mondható, de csak addig — míg az a nő nem a saját feleségünk.¹ Így van a magyar is a népdalábrándokkal. Szereti az idegen dal-
lamok feldolgozását, ha azok bármilyen cifrán is vannak megszerkesztve, de a saját népdalait csak úgy egyszerűen kedveli, ahogyan a nép énekli őket, idegen köntös nélkül. Sajnos Brassainak ezen elgondolásai csak a XX. században öltöttek alakot Bartók Béla ilyenszerű szerzeményeiben.

Brassai Liszt rapszódiait sem szerette, nem tartotta őket sem magyaroknak, sem elég egyszerűeknek, mert mint mondja, a népdalok nem tűrik meg az idegen cifrázatokat.²

Azt tartotta, hogy ezek az ábrándok, egyvelegek, rapszódiaik és egyéb hasonló szerzemények a maguk nemében hatásosak lehetnek, de nem magyarok.

Mikor Székely Imre hangversenyéről ír, aki saját csárdását is játszotta, azt mondja:³ Az ilyen muzsika, minél cifrább, annál rosszabb, mert a mesterséges zene fogásai nem férnek össze az egyszerű népdal szerkezetével.

A magyar népdalt is alapos vizsgálat tárgyává tette abban a dolgozatában, melyben Lisztnek említett művére válaszol, aki tagadta a magyar zene létét és bizonyítani igyekezett, hogy amit magyar dalnak taranak, az tulajdonképpen cigány muzsika. Brassai röpiratában⁴ érdekes megállapításokat tesz a magyar népzenevel kapcsolatosan. Rámutat a népdal egyszerűségére és a cifrázatokat idegeneknek mondja, melyeket a cigányok akasztottak rá. Az eredeti népi díszítések sokkal egyszerűbbek és egészen más fajták. A cigány cifrázataira mondják azt, hogy „elrontják a nótát“. A díszítések nem jellemző részei a magyar zenének, hanem hozzá szerkesztették a cigány-virtuózok. Rámutat, hogy a magyar népi

¹ Hangverseny Zollner zongoramester javára. Szépirod. Lapok. 1853. 63 sz.

² Szépirodalmi Lapok 1854. (45. szám. 711—712. oldal.)

³ Szépirod. Lapok 1853. (29. szám. 292—295 old.) Székely Imre hangversenye.

⁴ Magyar vagy cigány-zene. Elmefuttatás Liszt Ferenc „Cigányokról“ írt könyve felett. (Irta Brassai Sámuel, Kolozsvár. 1860.)

zene nem összhangos, mert ő még emlékezett arra az időre, amikor a cigánybandákban unisono játszottak. A dolog lényegét nem is annyira ezekben a külsőségekben, mint magában a népi dallamban látja, melyeket a nép ajkán meg lehet találni, ott élnek eredeti formájukban hamisítatlan népi szöveggel. Csak abban tévedett Brassai, hogy a magyar népdal „természetes hanglétrán alapul“ különben meglátásai és vizsgálódásai egészen korszerűek. Röpiratához mellékeli a Reguly Antal hagyatékában talált és lejegyzett vogul népdalokat és azokkal hasonlítja össze a magyarokéit. Itt is helyes úton halad vizsgálódásaival. Brassainak a magyar zenére vonatkozó írásai Seprődi tanulmányaival együtt előfutárai a Bartók-Kodály elméletnek.

13.

Brassai már 1839-ben a Nemzeti Társalkodóban kívánja, hogy a drámát válasszák el az operától. Akkor még a pesti Nemzeti Színházban felváltva játszották a szöveges és zenés színpadi műveket. Ő külön fedél alatt, külön vezetés mellett szerette volna tudni a két műfajt. Így jobban látta volna biztosítva a dalmű fejlődésének, az énekesek és zenészek képzésének fonalát. Ezzel mintegy iskola nyílt volna a magyar énekes nemzedék fejlődésének.

Paradoxon. A magyar színészet ügyében. címen Világfi Antal álnéven¹ Brassai hangsúlyozza a zenetanítás fontosságát és tanácsolja, hogy a zenét ne csak gyönyörködtetés és nemes szórakozás céljából tegyék kötelező tantárggyá az iskolában, hanem a tanrendszer kiegészítéseként képző-erejéért is, melyet az ifjúság jellemének nevelése szempontjából képvisel. Arra az ellenvetésre, hogy az élet gondjaiba merülve úgy sem muzsikálnának többet az emberek, mint most teszik a zene kötelező tanulása nélkül, azt válaszolja, hogy akkor jobban éreznék a zenét, miért is több hatalma lenne az embereknek lelkén.² Brassai már akkor meg volt győződve Ibsen remek mondatának igazáról, hogy „a zene kiegészítel az emberekkel“.

Mikor a kolozsvári unitárius kollégiumnak igazgatója lett,

¹ Atheneum. 1839. I. 17. szám.

² Világfi Antal: Valami az éneklő drámáról. Nemzeti Társalkodó. 1840. II. 18. sz.

nagy lendületet adott az iskolai zene- és énektanulásnak. Az énektanításnak könnyebbé tételére harmóniumot ajándékozott az intézetnek és állandóan figyelemmel kísérte az ifjúság előmenetelét az éneklésben.

Felhívja a közönség figyelmét a „musicai conservatorium“-ra, dicséri annak igazgatóját Ruzitska Györgyöt, valamint annak zenétanító módszerét és hangoztatja annak fontosságát, hogy az ifjúság zenét tanuljon. Maga jár elől jó példával és az unitárius kollégiumnak 19 növendékét taníttatja hangszeres zenére a zenekonzervatóriumban.¹

Az általa szerkesztett és írt Vasárnapi Ujságban² „Az énekről“ című írásában mondja, hogy „a szépművek sorában egy sem oly bájos közvetlen erőhatású, egyiknek gyakorlata sem oly közönségesen elérhető, mint a hangászaté. És ennek megint minden elsősegit kíválólag bírja az az ága, melynek szerszámával minden embert ingyen állított ki a jótékony gondviselés, az ének.“ Az emberi hangban egy mindig segíteni kész őrangyal látott, mellyel a teremtő jókeűvében áldotta meg az emberiséget. Említi az énekek nevelésbeli fontosságát, mert gyakorlása jó hatással van a test egészségére és a lélek épségére. Erősíti, fejleszti a tüdőt és rugalmasan tartja az értelmet. Ritmusa frissen vezet a jellemet, az időmértékek pontos betartása pedig fegyelemre, éber jelenlétre és „maga-feltalálásra“ szoktat.

14.

A Budapesti Hirlap szerkesztője Szilágyi Ferenc 1856. január 30-án a 25-ik számban bejelenti, hogy lapjában a zenekritikát ezután Canus fogja végezni. Brassainak, a zenebírálónak ekkor már jócsengésű volt a zenei ítélete. Maga a szerkesztő az eseményt így közli a lap olvasóival: „Kik olvasóink közül időszaak irodalmunkat részletesb figyelemmel kísérik, e névben (Canus) örömmel fognak egyik alapos, szakértése által kitünő zeneítésünkre ismerni s bizonyára kedvesen veendik a jelentést, mikép jeles tartalmu cikkeivel Tárczákbán ezentúl többször találkozzanak“.

Zenebírálatai először a Szépirodalmi Lapokban jelennek meg. Alig van az 1853 év első felében olyan szám, melyben ne lenne

¹ Nemzeti Társalkodó. 1840. II. évf. 1. szám.

² 1846 évf. 644. szám.

zenéről írása. Ezekben a tárcákban sokszor elmélkedik a bírálatról, a bíráló, a művész és közönség közötti viszonyról. Őszinte, néha kegyetlen volt ezekben az írásokban. A lelkiismeretével is békében akart élni, azért magyarázza elveit a bírálatokban. Már 1853-ban azt írja, hogy az előtte levő bírálók kész forma szerint írták meg kritikáikat. Azt mondták a daljátékról: jól, közepszerűen vagy rosszul adták. A x jól énekelt, B x rosszul, C x-nek fátyolozott volt a hangja. A nézőtér zsufolva volt, vagy közepes számmal hailgatták az előadást, vagy a padok üresen ásitottak. „Kész volt a phrazeologia, a színházban sem kell menni érte. Mi ezt büszke önérzettel mondhatjuk, — egészen más, új genre-t hoztunk be, mi időszakot képeztünk a bírálatban“, mondja saját magáról.¹

Másutt így ír: „nem abból mérik az ember eszét, mennyi jót, hanem mennyi rosszat és szúróst képes mondani embertársairól,“² azaz, hogy ő is elég sokszor mondotta meg alaposan véleményét, de soha azzal nem lehetett vádolni, hogy nem jó-híszemű, vagy hogy személyeskedik bírálatában. Magát sem tartotta csalhatatlannak, mert elve volt, ha a közönség és kritika véleménye egymástól eltérnek, a közönségnek van igaza, mert a művész nem a bírálat, hanem a közönségnek írja művét.³ A helyes, jó bírálat értékeiről és nevelő hatásáról mégis meg volt győződve, mert különben nem vette volna olyan komolyan és lelkiismeretesen saját kritikáit. Nagyon bántotta, ha valaki nem tanult bírálataiból, mint ahogyan igen meg volt elégedve, ha valaki okulva írásain, ujjabb teljesítményeiben haladást mutatott.

Lakatos István.

(Folytatjuk.)

¹ Zenészetű Krónika. Szépműv. Lapok 1853. (44. szám.)

² Gránátos tábor, Doppler Károlytól. Szépm. Lapok 1853. (14 szám.)

³ Harmadik Salon zenély. Szépirod. Lapok. 1853. 21 sz.

Halottaink.

KOVÁCS LAJOS.

Az új magyar határon túl maradt lelkészeinkre szomorú napok járnak. Egyesek börtönben synylódnak, mások elfáradtak az egyenlőtlen küzdelemben s menekülnek a kilátástalan harc elől. Csak Isten a megmondhatója, hogy mi lesz a pásztorok nélkül a nyájjal?

Nem régiben az a lesújtó hír érkezett, hogy a brassói lelkész: Kovács Lajos 61 éves korában elhagyta a harcteret, melyen mindig az elsők sorában küzdött. Jobb hazába költözött. Nem tudjuk, hogy vajjon a magyarság bátor lelkű harcosát vagy az unitárizmus hős apostolát gyászoljuk-e elhunytában? A magyarság bizonyára talál ezután is mártirlelkű harcosokat, de vajjon a brassói unitárius egyházközség talál hozzá hasonló lelkű vezért? Hiszen ennek a fiatal egyházközségnek ő volt az éltetőlelke, melyet példátlan szorgalommal és kitartással nem csak megszervezett, hanem benne az ő vezetése és irányítása mellett a nehéz viszonyok között is templom, lelkészi lakás és kultúrház épült s ez által Brassó egyházközségeink első sorába emelkedett. A bécsi döntés folytán megmaradt kevés számú hívek élén tovább is ott maradt s bizóhittel és rendíthetetlen akarattal folytatta a küzdelmet, míg a halál 1942. okt. 19-én elragadta. Haláláról a háromszéki unitárius egyházkör külön gyászjelentést adott ki, mert bár az országhatár elválasztotta tőle, de azért tisztelete jeléül esperesi helyét nem töltötte be.

Kovács Lajos egyetemes egyházi vonatkozásban is a legjobbakk közé tartozott. Bár erős kritikus egyéniség volt, ki sokat várt az egyház minden munkásától s eszményi elgondolásait a valóságban is látni óhajtott, s ezért ellenfelei is voltak; de mindig elvi magaslatokon járt s egyházának féltő szeretettel irányította cselekedeteit s férfiasan kitartott helyesnek ismert elvei mellett.

Irodalmi téren is jelentős munkát végzett Kovács Lajos. „Ébresztgetés“ c. kiadott egy kötet egyházi beszédet. Angolból lefordította Savage: „A kereszténység fejlődéstörténete“

c. jeles művét. Egyházi lapjainkban s folyóiratunkban is gyakran jelentek meg cikkei utóbbi években, „Unitárius Jövendő“ címen kritikai szellemű lapot alapított. A közvélemény bármilyen különbözőképpen ítélte meg élete munkáját, de koporsójánál mindenkinek el kell ismernie azt, hogy vallásunk és egyházunk féltő szeretete irányította tollát és tetteit. Neve be van írva egyházunk történetébe. Emléke élni fog közöttünk Nyugodjék csendesen.

Dr. ZSAKÓ ANDOR. Dr. Zsakó Andor ny. kir. törvényszéki bíró, unitárius egyházi tanácsos október 24-én 64 éves korában, Budapesten meghalt. Egy nemes lelkű igaz magyar és erős unitárius férfi hagyta itt a földi küzdelmek hazáját, ki hivatása szerint az igazságot osztogatta; de maga is békében és háborúban egyaránt a kötelességteljesítés példaképe volt. Az Unitárius Irodalmi Társaságnak és folyóiratunknak egyik leglelkesebb híve és pártolója volt. Mi is őszinte részvéttel osztozunk a család fájdalmában. Legyen pihenése csendes. Emléke áldott.

BÖLÖNI VILMOS. Egy filozófiai mélységekben járó, kiváló erejű szónok dőlt ki az unitárius lelkészek sorából. Bölöni Vilmosnak Kolozson 1942. nov. 28-án, 65 éves korában történt elhunytával. Aranyosszék szülőtte volt. Lelkeszi pályája a tordai segédlelkésséggel kezdődött, s a sepsiköröspataki parochián keresztül a székelyudvarhelyi egyházközségben érte el tetőfokát, s végül Kolozson fejeződött be, hol örök pihenőre tért. „Profétálatok“ címen egyházi beszédeiből néhányat közreadott, amelyek azt mutatják, hogy a szószéken mindig volt mondani valója. Beszédeiben széleskörű olvasottságról és a mélységekben járó gondolkozó erőről tett bizonyosságot. Ezért beszédei inkább tudományos értekezések voltak, melyek az átlagon felüli hallgatóságot kivántak. Azonban előadásával sodró erőt kölcsönzött nekik. Folyóiratunkban is „Új világnézet“ címen jelent meg egy mélyen szántó s egyéniségét jellemző dolgozata. Élete nem tűnt el nyomtalanul. Egy szép család nevelése és fenntartása mellett buzgón szolgált azokat az egyházközségeket, amelyekbe a gondviselés órállóul állította. Legyen csendes nyugodalma.

KATONA FERENC.

Katona Ferenc is itt hagyta a munkamezőt, melyen 40 évig fáradhatatlanul dolgozott. Voltak életében szép napok, amikor a béke és a boldogság napja ragyogott felette, de látott komor felhőkkel borított eget, s ivott a csalódás keserű poharából is. Minden sorsot a lelkéset megillető hittel és alázatossággal hordozott. Családi életében az öröm és a bánat váltogatta egymást. Élvezte az anyagi jólét és függetlenség áldásait, de ízlelte a nélkülözés kenyerét is. Háromszor nősült. Láttuk a családi élet tiszta boldogságában és az özvegység szomorú napjaiban. De hitét mindenütt megtartotta, s vendégszerető háza mindig nyitva állott s a községében utazó jó emberek találkozó helye volt.

Lelkészi pályájának javát a firtosmartonosi egyházközségben töltötte, hol egy szép templom és más középületek őrzik lelkészi buzgalma emlékét. Mint szónok az átlagon felülemelkedett s erő és hév jellemezték egyházi beszédeit. Komolysága és úri modora tiszteletet parancsolt. Hívei szeretettel és bizalommal tekintettek rája. A békességnek volt mindig apostola s mégis a visszavonás és egyenetlenség áldozata lett.

Lelkipásztori erényeit a székelykeresztúri egyház azzal jutalmazta, hogy esperesének választotta s e tisztelet egy fél emberöltőn át nehéz körülmények között viselte. Mint esperes éber lélekkel őrködött a nagy egyházkör anyagi és erkölcsi javai fölött. Alig volt az egyházkörben olyan megmozdulás, hogy ő részt ne vett volna benne. Terjedelmes esperesi jelentéseit a hűség és pontosság jellemzik. Esperesi működését inkább a béke és szeretet, mint a szigorú törvényesség jegyében végezte. Élete alkonyán beborult a nap felette. Súlyos betegség támadta meg. A borus láthatáron csak a hit csillaga tünt fel itt-ott. E hit fényénél hagyta itt e földi küzdelmek mezejét, november 20-án 63 éves korában s ment át az örök béke honába. Emlékét kegyelettel őrzik hűséges hitvese, fia, testvérei, unokái és rokonai mellett hívei és jó barátai. V. A.

KÜLÖNFÉLÉK

EGYHAZJAVÍTÁS ÉS HITJAVÍTÁS. Ezt a két szót igen gyakran felváltva használják a közforgalomban, s értik rajta általában a reformációt. Pedig ez a két szó nem ugyanazon gondolatot fejez ki, s történelmileg sem ugyanazon eseményt jelenti. A Luther, Zvingli és Kálvin reformációja nem nevezhető hitjavításnak, mert bár egyénileg a hit kérdésében mindhármuknak voltak kifogásaik a szentháromság dogmája ellen, amiért az áriánizmus és szaballianizmus „vádját“ is kihívták maguk ellen, végeredményben szigorúan megtartották a katolikus dogma ősi formáját, mint üdvözítő hitet. Ők megelégedtek az egyház külső visszaéléseinek a megszüntetésével s így valóban egyházjavító munkát végeztek. A hitjavítók azok voltak, akik nem elégedtek meg a külső szimptomák gyógyításával, hanem az egyházi élet gyökeréig hatolva, magát az istenség fogalmát tisztították meg a zsinati végzésektől s állították helyre az evangéliumi egy Istenben való hitet. Ezek a hitjavítók voltak az unitárius reformátorok.

NOVEMBER 15. Dávid Ferenc halálának 363-ik évfordulóját a folyó évben is hálás kegyelettel ünnepelték meg egyházunk széles rétegeiben. Nem is szabad, hogy egyházunkban legyen egyetlen ember is, aki ne ismerné e nap jelentőségét; mert a Dávid Ferenc neve nem csupán emlék, hanem lobogó, melyre az élet, a munka, a haladás örök eszményei vannak felírva. Kolozsvárt a templomi istentiszteleten, valamint az ifjúság által rendezett ünnepélyen Útő Lajos sz.-keresztúri lelkes lelkes és tartalmas szónoklatokban méltatta e nap jelentőségét.

KÖRÖSI CSOMA SÁNDOR. Az ősi székely erőnek és akaratnak megtestesülését jelenti ez a név. Nem a harcok tüzeiben, hanem a kultúra szolgálatában emelkedett a magyar hősök első sorába. Egy szent cél szolgálatára szentelte életét:

keresni a távolkeleten az ősmagyarok nyomait. E cél szolgálatában emberfeletti küzdelmek és nélkülözések között megtett 12 ezer kilométer vándorutat, s megtanult 17 nyelvet s irodalmi munkálkodásával bevilágított Tibet rejtelmes titkaiba. Mint katonát a harcúterén, úgy érte utól őt is a halál távol hazájától, melynek szeretete hevítette keblét. De sirja zarándok-hely lett, melyet a kegyelet érzelmeivel keres fel minden magyar és európai utazó. Egy kis falut és egy székelly nevet európai hírnévre emelt. A folyó évben, halála 100 éves fordulója alkalmából a kultúra hőseit méltán megillető kegyelettel áldoztak emlékének a hazai és külföldi kultúrintézmények.

A BOLSEVIZMUS JUBILÁL. Októberben múlt 25 éve, hogy a vörös forradalom győzedelmeskedett, s szennyes hullámaival előntötte az oroszok által lakott nagy területeket, sőt rövid időre Magyarországon is kísérletezett. A magyar józan belátás hamar lehetetlenné tette ezt a materialista alapon álló istent s a kereszténységet kigúnyoló áramlatot. Azonban az orosz tömegeket terrorisztikus fegyvereivel annyira hatalmába kerítette, hogy ma, 25 év múlva is hordozza bilincseit egy jobb sorsra érdemes nagy nép. Ezt az alkalmat használták fel a szovjet rideg lelkű vezetői, hogy jubileumi ünnepséget rendezzenek egy véres háború közepette. Az ünnepségen megjelentek üdvözlő és szerencsét kívánó üdvözléseikkel az angolok és amerikaiak is, akik magukat a kereszténység vezető szellemeinek tartják. Bizonyára nem a bolsevizmusért való rajongásukban küldötték el jó kívánságaikat, hanem a saját hatalmi és üzleti érdekeiket kívánták szolgálni a kétes értékű üdvözléssel. Hogy Sztalin sem vette komolyan a barátságának ezt a megnyilatkozását, azt bizonyítja az a kesernyés ízű hang, amely ünnepi beszédén végig vonul, amely nem annyira a jubileumi örömnél a hangja, mint inkább vádbeszéd a hűtlen barátok ellen. Így a jubileumok szokásos hangja, mintha halotti gyászindulóvá változott volna.

A DÁVID FERENC EGYLET ELŐADÁS SOROZATA. A Dávid Ferenc Egylet a folyó évben is megtartotta előadás-sorozatát Kolozsvárt a kollégium dísztermében november 16, 23, 30 és december 7-én. Az idej előadások tárgyuknál és az előadók személyiségénél fogva sok újat és érdekest hoztak

a közönség elé. Igy előadást tartott: dr. Szathmári Lajos szórványügyi kormánybiztos. „Az északerdélyi magyarok nyomában“ címen. Dr. Veress Gábor egyet. tanár, az Ibusz alelnöke, „Közlekedési politika a háború után“ címen. Dr. László Gyula egyet. m. tanár, „A honfoglaló magyarság művészete Erdélyben“ címen. Kozma Ferenc vkb. százados „Korszerű katonai kiképzés“ címen. Előadásokon kívül imák, szavaltatok, megnyitó és bezáró beszédek, élénkitették az előadásokat.

ZILAHY LAJOS ADOMÁNYA. Az emlékezetes Budapest-elleni szovjet repülőtámadás alkalmával Zilahy Lajos írónak budai villája is súlyosan megrongálódott. Ez a körülmény arra ösztönözte az író, hogy régi tervét beváltsa: a villát és minden vagyonát a Magyar Államnak ajánlotta fel, azal a kikötéssel, hogy az ily módon rendelkezésreálló tekintélyes összegből u. n. — „Kitünőek Iskoláját“ létesítsen a villa helyén. Zilahy Lajos az iskolára vonatkozó elgondolásait több alkalommal ismertette a rádióban, napilapokban, sőt legutóbb egy külön kiáltványban is. Ezek szerint az iskola egy széleslátókörű, művelt magyar vezetőréteget akar kinevelni, melynek tagjait a tehetséges és arra alkalmas magyar ifjúságból válogatnák össze.

Zilahy Lajos a megújuló magyar élet egyik központi gondolatává tette ennek az iskolának a létesítését s legutóbbi kiáltványában a magánéletének drámáját is feltárta, mint egy támogatva vele a gondolat őszinte indítékait és annak fontosságát.

A sajtóban és közvéleményben élénk visszhangra talált Zilahy adományára. Akadtak olyanok, akik mély együttérzéssel fordultak az író személye felé, s egyben nagy lelkesedéssel fogadták az iskola gondolatát. Egyesek viszont, kifogásolták az író személyes múltját s az iskolára vonatkozólag is módosításokat javasoltak. Zilahy adományából lassanként „Zilahy-ügy“ lett és a sajtóban még mindig pró és kontra visszhangzik fölötte a felkavart közvélemény.

Mi, természetesen nem bocsájtkozunk vitába, s nem állunk egyik párt mellé sem. A magunk részéről örömmel üdvözlünk minden olyan magyar törekvést, mely az igazi magyar tehetségek kibontakozását előmozdítja; de szeretnők hinni és remélni, hogy ez a kibontakozás nem egy elkülönített

osztály-rezsim támogatását célozza, hanem a korszellemtől átvilágított egész magyar élet népi megújulását. S.

FEJEDELMI HAMVAKAT TEMETETT KOLOZSVÁR. Az önálló erdélyi fejedelemségre emlékeztető díszes temetést rendezett az erdélyi ref. egyházkerület november 23-án tartott közgyűlése alkalmából. Ezen a napon szállították az I. és II. Apafi, Erdély két utolsó fejedelmének és hitveseiknek földi maradványait ideiglenes pihenőjükről, a magyarutcai ref. templomból a farkasutcai ősi templomba. A fejedelmi hamvakat 1908-ban fedezte fel Szádeczky Lajos egyetemi tanár, Almakeréken, az ottani evangélikus templom sírboltjában, ahonnan 1909-ben hozták Kolozsvárra, mivel a farkasutcai templom akkor éppen restaurálás alatt állott, nem teljesülhetett a fejedelmi végső akarat s így kaptak ideiglenes szállást a magyarutcai ref. templomban. Most végre megtalálták óhajtott nyugalóhelyüket. A díszes temetésen nem csupán Kolozsvár vett részt, hanem képviselve volt az egész ország s így valóságos nemzeti díszmenetté nőtte ki magát. A katonaság különböző alakulatai mellett képviseltette magát a Kormányzó Ur Ófőméltósága, a felső és alsó ház, az előbbi Józán Miklós unitárius püspök képviselte. Ezen kívül a város, a vármegye, a különböző testületek, intézmények és a tanuló ifjúság nagy serege haladt az ünnepélyes menetben. Örökre feledhetetlen élményt jelentett azok számára, akik benne részt vettek vagy csak látták is a hullámzó menetet.

KÁDÁR JÓZSEF EMLÉKEZETE. Az Erdélyi Múzeum Egyesület fennállása 70-ik évfordulója alkalmából a f. évi okt. 18-ik és következő napjain Dézsen tartotta meg a hazatérés után első vándorgyűlését. Ez alkalommal felkeresték a néhány évvel ezelőtt elhunyt jeles történettudós Kádár József sírját az ottani temetőben, ahol Kelemen Lajos főigazgató meleghangú emlékbeszédben méltatta a kiváló historikus érdemeit, aki az Unitárius Irodalmi Társaságnak tiszteletbeli tagja volt, s folyóiratunkban is jelent meg néhány értékes dolgozata.

A MAGYAR KULTURÁLIS EGYESÜLETEK KÖZGYŰLÉSE. A Magyar Kulturális Egyesületek Szövetsége október 24-én Budapesten a Magyar Tudományos Akadémia üléstermében közgyűlést tartott, melyen 44 város 73 kulturális egyesülete jelent meg az ország különböző részeiből. Az Unitárius Irodalmi Társaságot a közgyűlésen Józán Miklós püspök, a Társaság tiszteletbeli elnöke képviselte.

A KOLOZSVÁRI SZINJÁTSZÁS 150 ÉVES. Amikor ezelőtt 150 évvel Kótsi Patkó János a kolozsvári Rhédey-palota nagytermében egy bohózat előadása közben kimondotta az első magyar szót, maga sem gondolhatott arra, hogy ebből a

szerény kezdetből egy áldásos kultur-folyam indul meg, mely nemzeti közművelődésnek hathatós tényezőjévé válik, s őt az egyszerű „komédiást“ úgy fogják emlegetni, mint nemzeti apostolt, s szobor fogja hirdetni nevét és emlékéét Thalia díszes templomában. Pedig valóban úgy lett. Kolozsvár közönsége november 15-én kegyeletes ünnepek között ülte meg a magyar színjátszás 150 éves évfordulóját, amely alkalommal leleplezték az E. Kovács Gyula szobra mellett a Kótsi Patkóét is. A lezajlott másfélszáz év alatt a kolozsvári színház Budapest előiskolája lett s Erdélyben a nemzeti nyelvnek és szellemnek állandó ébresztője és fejlesztője volt. Ezért ünnepelt a közönség a színházzal együtt az évforduló alkalmából. A különböző egyházak az istentisztelettel kapcsolatosan méltatták a nap emlékét. Az unitárius templomban Józán Miklós püspök fejtette ki a színház és színészet nemzeti hivatását. Este a színházban a „Bánk bán“ előadása fejezte be az ünnepet.

A MAGYAR KULTURÁLIS EGYESÜLETEK ORSZÁGOS SZÖVETSÉGE Józán Miklós püspököt, mint az Unitárius Irodalmi Társaság tb. elnökét és dr. Ferenczy Gézát, mint az Unitárius Irodalmi Társaság elnökét a Szövetség alelnökeivé választotta. Amidőn ezt örömmel közöljük, egyben a magyar kultúra mindkét áldozatkész rajongóját jól megérdemelt kitüntetésük alkalmából a legmelegebben üdvözljük.

PÁLYÁZATI HIRDETÉS. Az Unitárius Irodalmi Társaság a következő pályázatokat hirdeti:

1. *Józán Miklós* püspök úr adományából 50, azaz ötven pengő pályadíjat tűz ki *Péterfi Dénes* életrajzának megírására.
2. *Dr. Ferenczy Géza* elnök úr adományából 100, azaz száz pengő pályadíjat tűz ki *dr. Költő Gábor* életrajzának megírására.
3. *Dr. Ferenczy Géza* elnök úr adományából 100, azaz száz pengő pályadíjat tűz ki *dr. Tóth György* életrajzának megírására.

A jutalmat nyert dolgozatok a „Keresztény Magvető”-ben fognak megjelenni.

A pályamunkák beadásának határideje 1943. október 30. A pályamunkák jelíges levéllel ellátva, olvasható írásban P. Szentmártoni Kálmán főtitkárhoz adandók be. (Kolozsvár, unitárius kollégium.)

Szerkesztésért felel: **Vári Albert.**

Felelős kiadó: **P. Szentmártoni Kálmán.**

Lengyel Albert nyomdája, Kolozsvárt, Bólyai-u. 7. sz., Tel.: 11-58.

Felelős vezető: **Lengyel Albert.**

